

'n Onderzoek na differensiële verstedeliking as 'n bydraende determinant in ruimtelikeontwikkelingsraamwerke

Owen Williamson, Jako Viviers en Selna Cornelius

Owen Williamson, Jako Viviers en Selna Cornelius, Eenheid vir Omgewingswetenskappe en -bestuur,
Fakulteit Natuur- en Landbouwetenskappe, Noordwes-Universiteit

Opsomming

Die onderliggende prosesse wat verstedeliking in Afrika dryf verskil drasties van die res van die wêreld. Suid-Afrika (SA) is hierin geen uitsondering nie en dit is alombekend dat migrasiepatrone van verstedeliking grootliks gegrond is in koloniale beplanning gedurende die apartheids-era, asook die nadraai daarvan. Navorsers is dit eens dat daar egter 'n volgende dimensie aan die verskynsel van verstedeliking in SA gekoppel behoort te word, naamlik differensiële verstedeliking (DV). Die artikel het derhalwe ten doel om vas te stel of die huidige ruimtelikebeplanningsdirektiewe en voortspruitende munisipale ruimtelikeontwikkelingsraamwerke (ROR'e) wel SA se unieke migrasiepatrone en DV ondervang. Ter bereiking van die gestelde doelstellings, implementeer die ondersoek 'n kwalitatiewe navorsingsbenadering om reële verstedeliking en DV te ondersoek, asook om 'n oorsig te lewer van huidige ruimtelikebeplanningsdirektiewe se verrekening hiervan. Bevindinge uit die literatuurstudie dui daarop dat SA tydens die onmiddellike nadraai van die apartheids-era die Intermediêre Prismaatstad- en Gevorderde Prismaatstad-subfases van verstedeliking betree het en dit word toegeskryf aan die toenemende migrasie van die swart subbevolking na intermediêre stede. Die verskynsel staan bekend as omgekeerde polarisasie. Daar is ook bevind dat, hoewel toekomstige ruimtelike beplanning beslag moet vind in munisipale ROR'e, dit nie noodwendig gebaseer word op unieke verstedelikingstendense nie en veral nie daarin slaag om die spesifieke fases en subfases van DV te identifiseer nie. Munisipale ROR'e se vermoë om die unieke verstedelikingstendense te identifiseer en daarna aan te spreek word gevolglik bevraagteken. Voorts word 'n tematiese ontleding geïnkorporeer deur oop, aksiale en selektiewe kodering toe te pas. Kwalitatiewe data vanuit die literatuur word op dié wyse gekategoriseer en in aanwysers georganiseer ten einde 'n teoretiese matriks oor verstedeliking en DV op te stel. Die artikel word afgesluit met die teoretiese matriks wat grootliks verteenwoordigend is van die aanwysers van DV en wat reeds beskou kan word as 'n waardevolle instrument wat moontlik kan bydra tot meer akkurate ontledings en vooruitskattings tydens die opstel van munisipale ROR'e.

Trefwoorde: differensiële verstedeliking; migrasie; migrasiepatrone; ruimtelikebeplannings-direktiewe; verstedeliking

Abstract

An analysis towards differential urbanisation as a contributing determinant for spatial development frameworks

The occurrence of urbanisation is a global trend with a scale and pace, across various dimensions, that is unprecedented (Seto, Dhakal, Bigio, Blanco, Delgado, Dewar et al. 2014:927) and more than half of the global population already resides in urban areas (Grubler, Bai, Buettner, Dhakal, Fisk, Ichinose et al. 2012:1310). Cobbinah, Erdiaw-Kwasie and Amoateng (2015:62) and Jung and Threlfall (2017:14), nonetheless, believe that urbanisation is not occurring uniformly worldwide, and that Africa is experiencing it keenly. Approximately 1,3 billion people (nearly a quarter of the global population) will have to be housed by 2050. The effect and extent of urbanisation are simultaneously diverse and substantial, captivating the imagination of planners worldwide, specifically in Africa (Dodman, Leck, Rusca and Colenbrander 2017:13). One of the world's largest construction projects is on the horizon, unlike anything that has been seen during the past few decades, and there is an urgency among researchers to analyse the phenomenon correctly and suggest workable solutions (Sietchiping, Permezel and Ngomsi 2012:188).

This awareness emphasises that authorities (and planners) in Africa will face unique challenges (Güneralp, Lwasa, Masundire, Parnell and Seto 2017:1–4). Güneralp et al. (2017:2) elaborate that the inherent processes that drive urbanisation in Africa differ substantially from what is experienced elsewhere. South Africa is no exception and migration and urbanisation patterns are largely grounded in colonial planning during the apartheid era and its aftermath (Todes, Kok, Wentzel, Van Zyl and Cross 2010:332). Christiansen (2013:226) and Hall and Posel (2019:2) highlight that the apartheid regime marginalised black South Africans (who at that time made up 71% of the South African population) in homelands with few to no jobs, in intercepting the high levels of migration to former and prominent white urban areas where opportunities were abundant. The concomitant abolition of apartheid legislation was a further impetus that significantly accelerated this process. This unique urbanisation process, coupled with a government policy of spatial transformation and social justice, as well as authorities' inability to meet the demands of accelerated urban growth, inevitably resulted in disorderly urban growth (Cobbinah et al. 2015:69; Güneralp, McDonald, Fragkias, Goodness, Marcotullio and Seto 2013:438). Dodman et al. (2017:8) and Seto, Fragkias, Güneralp and Reilly (2011:1) explain that this urban growth occurs in the form of unwanted urban sprawl rather than the desired compact urban forms. It gives rise to a decrease in density and an increasing change in land use, that could not be attributed to the natural population growth rate only. Researchers agree that a next dimension should be linked to the phenomenon of urbanisation in SA, namely differential urbanisation (DU) (Geyer Jr., Geyer, Du Plessis and Van Eeden 2012:2941). The phenomenon interprets the cyclical relationship between the phases of (i) urbanisation (increasing urban growth in metropolitan areas – will henceforth be referred to as primate cities), (ii) reverse polarisation (urban growth in primate cities stagnates but increases in adjacent intermediate cities), and (iii) counter-urbanisation. Counter-urbanisation implies an event where smaller peripheral towns, in turn, experience drastic urban growth (Petrișor, Ianoș and Tălângă

2010:766). In essence, DU integrates the mentioned phases to rationalise the intrinsic migration patterns in the ever-changing urban morphology of South African urban areas (Geyer Jr. and Geyer 2015:1).

The article is therefore intended to (i) examine real urbanisation and DU and (ii) review current spatial planning directives to determine whether they provide for the phenomenon of DU and if forward planning events, indeed, capture the implications of the unique patterns of DU. In determining the latter, a qualitative research approach (Cleary, Horsfall and Hayter 2014:711) was elected that employs a comprehensive literature study (Almalki 2016:291). In conducting the literature study, a thematic analysis (Xiao and Watson 2019:101) is attempted to abstract the indicators of urbanisation and DU from planning literature, and to provide a comprehensive overview of current spatial planning directives. A process of open, axial and selective coding (Joubert, Hartell and Lombard 2016:222–9) is employed to organise and categorise the qualitative data into indicators. Coding is interpreted by Cohen, Manion and Morrison (2018:668) and MacCallum, Babb and Curtis (2019:145) as a systematic process where segments of written data are organised and reduced based on relevant criteria, by linking these words or phrases to unique labels or codes, which will be referred to as “indicators” in this article. The selected indicators will ultimately be utilised and aggregated into a theoretical matrix (Xiao and Watson 2019:98).

Findings from the literature illustrate that SA was in the Early Primate City sub-phase of urbanisation during the apartheid era, due to urban areas that presented economic dominance and inherently created strong centripetal forces. It was during the immediate aftermath of the apartheid era that SA further entered the successive Intermediate Primate City and Advanced Primate City sub-phases of urbanisation, attributed to the increasing migration of the black sub-population from former homelands to former white urban suburbia. In the more recent context of SA, the significant pace of urbanisation has decelerated, and migration is instead channelled towards intermediate cities, triggering the Early Intermediate City sub-phase known as reverse polarization. However, early signs of counter-urbanisation have been noted, but only apply to the white sub-population.

Assessed spatial planning directives are divided into three components, namely policy, legislation and guidelines. Present spatial policy, amongst others, cautions that the various urban typologies in urban areas (primate cities, intermediate cities and small towns) will experience varying and accelerated growth rates. According to the National Development Plan, spatial policy further seeks to co-ordinate the crucial decisions that create and shape urban areas and to promote functionality (National Planning Commission 2012:278). This includes the co-ordination of, inter alia, the Municipal Systems Act 32 of 2000, requiring the preparation of a Spatial Development Framework (SDF) as a sector plan, embodied in the Integrated Development Plan (IDP) for a municipality. The co-ordination further includes the Spatial Planning and Land Use Management Act 16 of 2013 that determines the essential components of a municipal SDF, including, amongst others, (i) a spatial representation for the 5-year plan and subsequent 10 to 20 years of the municipality’s spatial form and expansion, (ii) housing needs, and (iii) a population forecast for the municipality for the next 5 years (Padarath 2015:36).

Through these findings, it is noticeable that future spatial planning (amidst unique urbanisation trends) at the municipal level is primarily reliant on SDFs. However, since spatial policy merely identifies certain unique urbanisation trends and fails to, for example, identify the specific phases and sub-phases of DU, this article questions the level at which SDFs address DU in South-

Africa. In determining the aforementioned, a theoretical matrix is developed, by employing the technique of coding in dealing with copious data in the literature study, and indicators deemed inherent to DU are synopsised. The theoretical matrix may serve as a possible and exceedingly helpful guideline to investigate the presence of the indicators of DU in municipal SDFs, especially in those regions where rampant urbanisation is continually experienced and housing backlogs are increasing, beyond what was anticipated in prepared municipal SDFs. However, the theoretical matrix in its current state is not deemed exhaustive and could serve as an interim guideline, but subject to modification with ongoing studies regarding the subject. It is finally recommended that the provided theoretical matrix should be further augmented and ultimately expounded into an assessment matrix that could readily evaluate prepared SDFs to determine their efficiency and accuracy in anticipating the actual phenomenon of DU.

Keywords: differential urbanisation; migration; migration patterns; spatial planning directives; urbanisation

1. Inleiding

Die verskynsel van verstedeliking is 'n wêreldwye tendens waarvan die skaal en tempo, oor verskeie dimensies, ongekend is (Seto, Dhakal, Bigio, Blanco, Delgado, Dewar e.a. 2014:927). Meer as die helfte van die wêreld se bevolking woon alreeds in stedelike gebiede (Grubler, Bai, Buettner, Dhakal, Fisk, Ichinose e.a. 2012:1310). Hierteenoor vind die uitbreiding van stedelike gebiede bykans twee keer vinniger plaas as wat die natuurlike stedelike bevolkingsgroei sou impliseer (Angel, Parent, Civco, Blei en Potere 2011:89; Seto e.a. 2014:929). Daar word beraam dat die wêreldwye stedelike bevolking teen 2050 met tussen 2,5 en 3 miljard (tussen 64% en 69% van die wêreld se bevolking) gaan toeneem (Huang, Li, Liu en Seto 2019:2; Seto e.a. 2014:929). Cobbinah, Erdiaw-Kwasie en Amoateng (2015:62) en Jung en Threlfall (2017:14) is egter van mening dat verstedeliking nie wêreldwyd eenvormig plaasvind nie, maar dat Afrika dit toenemend ondervind en waarskynlik 1,3 miljard mense (ongeveer 'n kwart van die wêreld se bevolking) teen 2050 in stedelike gebiede gaan moet huisves. Die effek en omvang van verstedeliking is gelyktydig divers en wesentlik en gryp die verbeelding van beplanners wêreldwyd, maar spesifiek in Afrika, aan (Dodman, Leck, Rusca en Colenbrander 2017:13). Versnelde verstedeliking is op hande en daar is 'n dringendheid onder navorsers om die verskynsel korrek te ontleed en werkbare oplossings voor te stel, in teenstelling met wat die afgelope paar dekades as algemeen aanvaar is (Sietchiping, Permezel en Ngomsi 2012:188).

Dié besef dat Afrika in die afsienbare toekoms buitengewone verstedeliking gaan ondervind, meer akuut as die res van die wêreld, benadruk dat owerhede en beplanners voor unieke uitdagings te staan gaan kom (Güneralp, Lwasa, Masundire, Parnell en Seto 2017:1–4). Güneralp e.a. (2017:2) brei verder uit dat die onderliggende prosesse wat verstedeliking in Afrika dryf, drasties verskil van wat elders ervaar word. Suid-Afrika (SA) is hierin geen uitsondering nie en migrasiepatrone van verstedeliking is grootliks gegrond in die beginsels van koloniale beplanning gedurende die apartheids-era, asook die nadraai van die era (Todes, Kok, Wentzel, Van Zyl en Cross 2010:332). Christiansen (2013:226) en Hall en Posel (2019:2) voer aan dat die apartheidsregime die swart bevolking in SA (wat destyds 71% van die Suid-Afrikaanse bevolking uitgemaak het) in tuislande gemarginaliseer het (waar min tot geen werksgeleenthede was), as oplossing vir die hoë vlakke van migrasie na voormalige en prominente wit stedelike gebiede (waar werksgeleenthede volop was). Die afskaffing van apartheidsbeleide sedert 1994

was egter 'n hernude impetus wat dié proses van swart verstedeliking aansienlik versnel het. Die unieke verstedelikingsproses, tesame met 'n regeringsbeleid van ruimtelike transformasie en sosiale geregtigheid, asook owerhede se toenemende onvermoë om die gepaardgaande eise van versnelde stedelike groei te ondervang, het noodwendig onordelike stedelike groei meegebring (Cobbinah e.a. 2015:69; Güneralp, McDonald, Fragkias, Goodness, Marcotullio en Seto 2013:438). Dodman e.a. (2017:8) en Seto, Fragkias, Güneralp en Reilly (2011:1) verduidelik dat hierdie stedelike groei hoofsaaklik in die vorm van ongewenste stedelike randsprei eerder as gewenste kompakte stedelike vorms plaasvind. Dit gee aanleiding tot 'n afname in digtheid en toenemende verandering in grondgebruik, meer as wat bloot deur die natuurlike bevolkingsgroei koers teweeggebring kan word.

Navorsers is dit egter eens dat daar 'n volgende dimensie aan die verskynsel van verstedeliking in SA gekoppel behoort te word, naamlik differensiële verstedeliking (DV) (Geyer Jr., Geyer, Du Plessis en Van Eeden 2012:2941). Dié verskynsel interpreteer die sikliese verwantskap tussen die fases van (i) verstedeliking (toenemende stedelike groei in metropolitaanse gebiede – daar word voorts verwys na primate), (ii) omgekeerde polarisasie (stedelike groei in primate stede stagneer, maar neem toe in aangrensende intermediaire stede), en (iii) teenverstedeliking. Teenverstedeliking impliseer dat kleiner periferiese dorpe (in of naby aan die randsone van primate) op hulle beurt drastiese stedelike groei ervaar (Petrișor, Ianoș en Tălângă 2010:766). In der waarheid integreer DV al die bogenoemde fases ten einde die intrinsieke migrasiepatrone in die immer veranderende stedelike morfologie van Suid-Afrikaanse stedelike gebiede te verduidelik en te rasionaliseer (Geyer Jr. en Geyer 2015:1).

Met die afskaffing van verskeie diskriminerende beplanningsdirektiewe sedert 1994, wat onder andere die (i) fisiese skeiding tussen rasse en (ii) verwringing in die stedelike morfologie veroorsaak het, was die owerheid genoop om wetgewing daar te stel wat ten doel sou hê om ruimtelike transformasie aktief aan te spreek (Healey 2007:527). As voorloper is die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram (HOP) geformuleer waaruit rigtinggewende wetgewing soos die *Wet op Ontwikkelingsfasilitering* 67 van 1995 (intussen geskrap) en die *Oorgangswet op Plaaslike Regering* 209 van 1993 (ook intussen geskrap) gespruit het (Albertyn 2011:147; Muzondi 2014:642). Die uiteindelijke gevolg hiervan was 'n nuwe en alomvattende wet waarin ruimtelike beplanning, onder andere, as 'n moontlike statutêre instrument vir ruimtelike transformasie gesien word, en die *Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur* 16 van 2013 is in 2013 gepromulgeer en het op 1 Julie 2015 in werking getree, tydens die proklamasie daarvan in die Staatskoerant (Van Wyk 2016:1). Volgens die Nasionale Ontwikkelingsplan (NOP) poog hersiene ruimtelike beleid sedert 1994, soos in bostaande wetgewing vervat, om die deurslaggewende besluite wat stedelike gebiede skep en vorm, te koördineer en om funksionaliteit in owerhede, in verskillende sfere, te bevorder (Nasionale Beplanningskommissie 2012:278). Dit sluit die koördinering van onder andere die *Wet op Plaaslike Regering: Munisipale Stelsels* 32 van 2000 in, wat onder meer vereis dat 'n munisipale ruimtelikeontwikkelingsraamwerk (ROR), as 'n sektorplan, integraal tot 'n geïntegreerde ontwikkelingsplan (GOP), vir 'n munisipaliteit opgestel moet word. Die koördinering sluit verder die *Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur* 16 van 2013 in, en gee verder beslag aan die noodsaaklike komponente van 'n munisipale ROR wat, onder meer, (i) 'n voorstelling vir die 5-jaarplan en daaropvolgende 10 na 20 jaar van die munisipaliteit se ruimtelike vorm en uitbreiding moet insluit, (ii) behuisingsbehoefte moet bepaal, en (iii) 'n bevolkingsvooruitskatting vir die volgende 5 jaar vir die munisipaliteit moet beraam (Padarath 2015:36).

Die artikel het ten doel om (i) reële verstedeliking en DV in SA te ondersoek en (ii) huidige ruimtelikebeplanningsdirektiewe te ondersoek en vas te stel in watter mate dit voldoende is om die unieke patrone van verstedeliking en DV te ondervang. In hierdie artikel word 'n kwalitatiewe navorsingsbenadering gevolg (Cleary, Horsfall en Hayter 2014:711) wat as eerste stap, aandag skenk aan 'n omvattende literatuurstudie (Almalki 2016:291). Tydens die literatuurstudie is 'n tematiese ontleding (Xiao en Watson 2019:101) vervolgens onderneem ten einde (i) aanwysers, wat integraal tot DV is, te identifiseer en uit die literatuur te onttrek, en (ii) 'n omvattende oorsig van huidige ruimtelikebeplanningsdirektiewe te lewer.

2. Reële verstedeliking in Suid-Afrika

Die migrasiepatrone wat reële verstedeliking in SA beskryf, was en is steeds 'n produk van SA se geskiedenis waar koloniale stedelike beplanning en politieke drywers die hoekstene gevorm het van die apartheidsregime (Mageza-Barthel 2020:1087). Die apartheidsregime is in beginsel 'n ruimtelike benadering waarby die owerheid gestreef het na die absolute segregasie van die Suid-Afrikaanse bevolking (in subbevolkings) volgens ras (Ramutsindela 2017:185). Putter (2012:59) verklaar voorts dat die apartheidsregime, en die gepaardgaande marginalisering van die swart subbevolking, afsonderlik unieke migrasiepatrone tot stand gebring het tydens twee tydperke, naamlik die apartheidsera, asook die nadraai daarvan wat bekend staan as die postapartheidsera. Hierdie afdeling stel ondersoek in na die unieke migrasiepatrone tydens die apartheidsregime (apartheidsera) en die afskaffing daarvan tot op hede (postapartheidsera), ten einde die reële verstedeliking in SA te konseptualiseer.

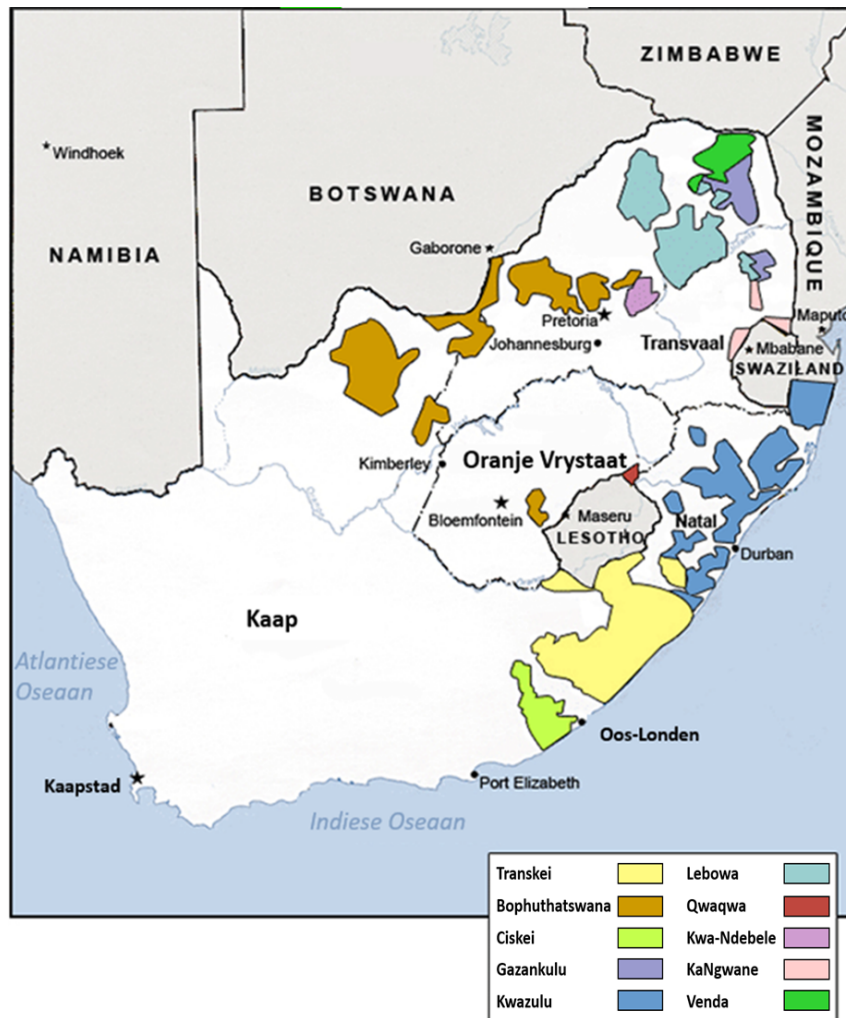
2.1 Verstedeliking tydens die apartheidsera

Die verskynsel van verstedeliking in SA, asook die inherente migrasiepatrone verbonde daaraan, verskil fundamenteel van dié van die res van die wêreld, weens die aanloop en die uiteindelijke magsuitoefening van die apartheidsregime (Rogerson, Kotze en Rogerson 2014:1). Die segregasie en migrasiebeperkinge wat aan die swart subbevolking opgelê is tydens die apartheidsera, was 'n tradisie wat sedert die 18de eeu in SA gewortel was (Clark en Worger 2013:3), weens die oortuiging dat wit armoede verband hou met swart verstedeliking (Paret 2015:320). Die swart verstedelikingstendens is verder teweeggebring as gevolg van stedelike gebiede (onder andere Johannesburg, Kaapstad en Durban) wat tydens die laat-19de eeu en die vroeë-20ste eeu as ekonomies oorheersend beskou is, weens die opkoms van die mynbou en nywerhede wat werksgeleenthede gebied het (Brand, Anderson en Verhoef 2016:175). Ulriksen (2021:227) meen dit is as gevolg van die verskynsel van swart verstedeliking sedert die voorafgaande dekades en die voorgenoemde oortuiging dat aansienlike ondersteuning gewerf is vir die implementering van apartheidsbeleid van die Nasionale Party (NP) gedurende die aanloop van die 1948-verkiesing. Die apartheidsbeleide wat ná 1948 deur die NP ingestel is, word daarom as uniek beskou en was daarop gerig om absolute ruimtelike en sosiale segregasie te bereik deur middel van die massaverplasing van die swart subbevolking en die bewilliging van owerheidshulpbronne ten gunste van die wit subbevolking (Okem, Myeni, Mtapuri en Nkambule 2020:28). Dit was alles politieke retoriek om swart verstedeliking te voorkom en te hervorm (Mattes 2012:137).

Om die swart subbevolking se migrasiepatrone verder te beperk en te beheer is hulle die reg om grond te besit ontnem, asook hulle vermoë om te kies waar hulle wou woon (Peteet

2016:268). Dit het aanleiding gegee tot die onderskeiding van twee dimensies van segregasie, naamlik stedelike en absolute apartheid (Bakker, Parsons en Rauch 2020:514). Seekings (2010:1) verduidelik dat stedelike apartheid verwys na die doelstelling om aparte stedelike gebiede te skep vir die swart subbevolking wat toegelaat is om permanent in stedelike gebiede te woon, en wat volgens Müller (2016:25) eertyds bekend gestaan het as “lokasies”. Die implementering van die aparte stedelike gebiede het aanleiding gegee tot die sogenaamde apartheidstad wat ’n unieke stedelike morfologie aan Suid-Afrikaanse stede verleen het waarin, onder andere, swart en wit subbevolkings deur fisiese buffersones van mekaar geskei is (Schoeman 2018:29). Dié unieke morfologie word verder bevorder weens SA se proporsionele groter swart subbevolking, wat veroorsaak dat die swart stedelike gebiede met aansienlike hoër digtheid gelaat is (Turok 2011:471). Volgens Bozalek (2010:487) is die swart subbevolking se beperking ten opsigte van die wit stedelike gebiede versterk deur die *Paswette* van 1952 wat vereis het dat elke swart burger ’n pas moes toon as bewys van toestemming om in sekere stedelike gebiede te wees. Absolute apartheid, daarenteen, het ten doel gehad om die meerderheid van die swart subbevolking (wat nie benodig was vir die werksmag binne wit stedelike gebiede nie) te verplaas na inheemse reservate, eers bekend as die “bantustans” en later as die sogenaamde tuislande (Rogerson 2017:95). Om die absolute apartheid te versterk, is die *Wet op Bevolkingsregistrasie* 30 van 1950 en die *Groepsgebiedewet* van 1950 geïmplementeer, waarvolgens die eersgenoemde ’n spesifieke subbevolking aan elke burger toewys, wat hoofsaaklik ’n individu se sosiale en politieke regte bepaal het (Spijkerboer 2018:7). Die laasgenoemde wet het aan elke swart subbevolking ’n tuisland toegewys wat die owerheid voorts in staat gestel het om diegene te verplaas wat nie in gebiede gewoon het wat aan hulle subbevolking toegewys is nie (Roos, Kolobe en Keating 2014:13).

Die proses van verstedeliking en die bevolkingsverspreiding in SA is erg ingeperk deur die streng afdwinging van hierdie robuuste wetgewing en ongeveer 3,5 miljoen van die swart subbevolking is vanaf 1960–83 deur die owerheid verplaas (dikwels met geweld) (Abel 2019:915). Terwyl die proporsie van die swart subbevolking wat in stedelike gebiede gewoon het tydens dié tydperk konstant was, het die proporsie in die landelike gebiede afgeneem en insgelyks eweredig in die tuislande toegeneem (Bakker e.a. 2020:515). As gevolg hiervan, is tuislande beskou as digbevolkte gebiede wat gedefinieer kon word as stedelike gebiede in terme van bevolkingsdigtheid, maar landelik in terme van diensteverskaffing en ontwikkeling (Burger, Van der Berg, Van der Walt en Yu 2017:1108). Die verskynsel word deur Beinart (2012:14) beskou as “ontwrigte verstedeliking” wat gedryf is deur diskriminerende besluitneming deur die owerheid in plaas van ekonomiese beginsels. Marais en Cloete (2017:186) verduidelik voorts dat die apartheidsbeleide van die owerheid nie daarin geslaag het om die algehele vlak van verstedeliking van die swart subbevolking te hervorm nie, maar dit was volgens Coetzee en Van Niekerk (2013:352) wel in staat om die tendens van swart verstedeliking te kanaliseer vanaf prominente wit stedelike gebiede na tuislande. Figuur 1 hier onder bied ’n ruimtelike voorstelling van die liggings van die verskeie tuislande wat tydens die apartheidsregime bestaan het ter ondersteuning van die kanalisering van swart verstedeliking.

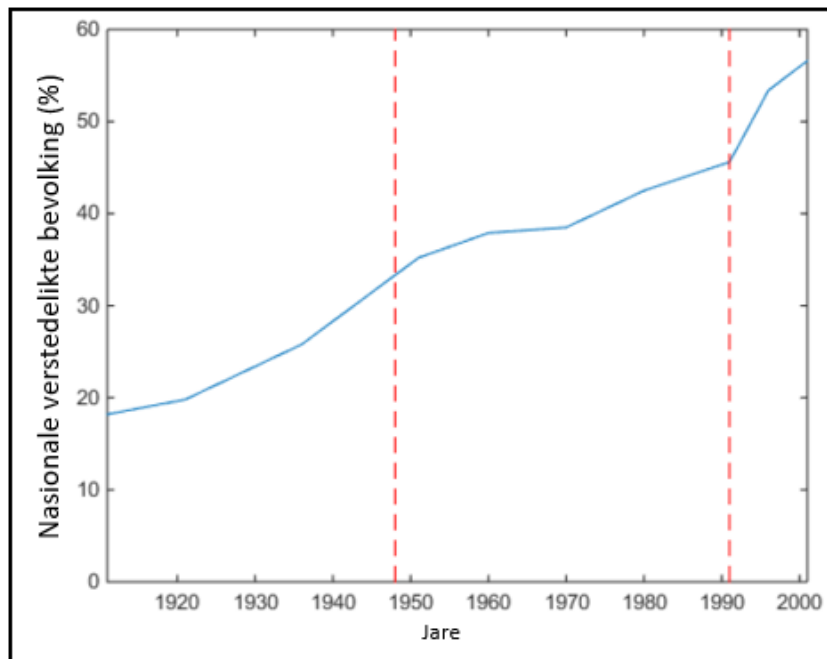
Figuur 1. Tuislande tydens die apartheidsregime

(Bron: Aangepas vanuit Phillips 2017)

Tot dusver is die resultaat van die gedwonge apartheidsbeleide dat verstedeliking in SA erg gemanipuleer is (Crankshaw 2017:94). Volgens Steinberg (2014:180) en Turok (2012:12) is die implementering van apartheidsbeleide sterk teengestaan en het dit drasties verswak midde-in die 1980's tot en met die uiteindelijke opskorting van die diskriminerende beleide tydens 1991. Verdere bevindinge toon dat die wit subbevolking reeds tydens die aanvang van die apartheidsregime verstedelik was, en teen 1991 byna volkome in stedelike gebiede gewoon het, waar die swart subbevolking, daarenteen, aanduidings van verstedeliking getoon het tot en met 1990, maar volgens Møller (2013:921) steeds drasties minder verstedelik was as die wit subbevolking. Die dinamika sou wel binnekort 'n keerpunt bereik, weens die amptelike afskaffing van apartheidsbeleide wat aanvanklik swart migrasie beperk het (Reed 2013:74). Dit noop Parnell en Crankshaw (2013:590) om aan te dui dat dié mylpaal beskou word as 'n beduidende skok vir die verspreiding van die algehele bevolking en as gevolg hiervan is drastiese swart verstedeliking vanaf 1990 opgemerk. Die aanvanklike migrasiepatroon toon dat die swart subbevolking vanaf die tuislande na nader geleë voormalige wit stedelike gebiede geskuif het, eerder as dié wat verder geleë was (Atkinson 2014:18). Belot en Ederveen (2012:1093) voer aan dat die rede hiervoor is omdat migrasiekoste toeneem soos wat afstand verleng. Volgens Figuur 1 sou groter stede (onder andere Johannesburg, Pretoria, Durban en Bloemfontein) dan ook die meeste swart verstedeliking ervaar.

Daar word ewenwel waargeneem dat die voorgenoemde apartheidsbeleide, asook die afskaffing daarvan, aanvanklik daartoe gelei het dat swart subbevolkings op sirkulêre migrasie moes staatmaak (Steinbrink 2010:38). Volgens die skrywer dui sirkulêre migrasie daarop dat swart huishoudings wat tot die voorsiene tuislande beperk was, enkele lede van die huishouding na stedelike gebiede moes laat migreer as 'n bron van inkomste, as gevolg van beskikbare werksgeleenthede. Dié tydelike migrasiepatroon duur steeds voort in SA weens die hoër lewenskoste verbonde aan stedelike gebiede wat die migrasie van algehele huishoudings nie noodwendig haalbaar maak nie (Posel en Marx 2013:819). Dit blyk egter dat die aard van sirkulêre migrasie mettertyd verander, wat veroorsaak dat die migrasie van algehele huishoudings dié van aanvanklike enkele lede vervang en inherent swart migrasie na stedelike gebiede verder laat toeneem (Posel 2020:30).

Figuur 2 ondersteun bostaande argument deur middel van 'n grafiese voorstelling van die algehele persentasie van die nasionale verstedelike bevolking (vertikale as) teenoor tyd in jare (horisontale as), waar die rooi stippellyne die tydperk (1948–91) vir die implementering van apartheidsbeleide aantoon. Dit blyk verder dat verstedeliking voor 1948 teen 'n relatiewe tempo plaasvind en gedurende 1948–91 vertraag word weens die geïmplementeerde apartheidsbeleid.

Figuur 2. Nasionale persentasie van verstedelike bevolking teenoor jaartal
(Bron: Aangepas vanuit Bakker e.a. 2020:510)

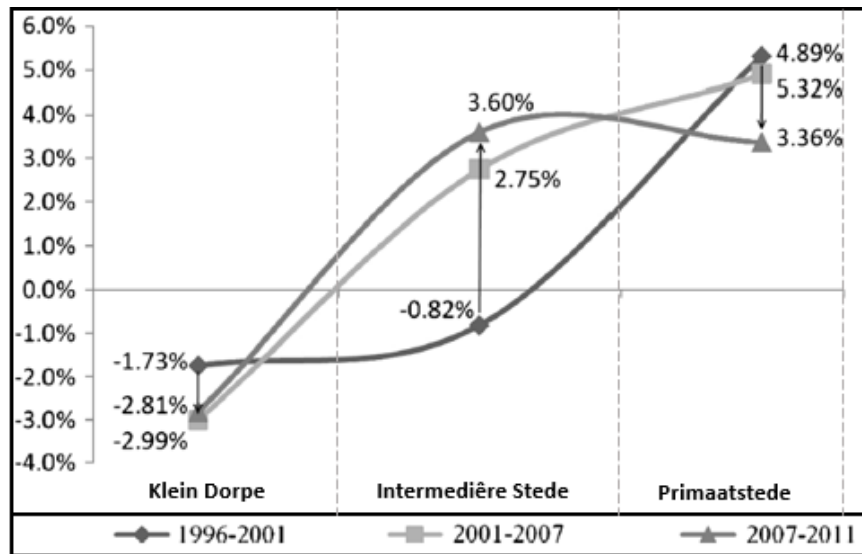
2.2 Verstedeliking in die postapartheidskonteks

Ná die opskorting van die apartheidsbeleide in 1991, kan 'n drastiese toename in verstedeliking waargeneem word tot en met 2001, en dit word beskou as ongekend teenoor wat voorheen in SA ervaar is (Brand e.a. 2016:175). Die verskynsel stel voor dat daar deurentyd sterk sentripetale kragte (in die vorm van, onder andere, werksgeleenthede en verbeterde lewensomstandighede) teenwoordig was binne voormalige wit stedelike gebiede vir die swart subbevolking, alhoewel apartheidsbeleide bloot die tempo van hulle verstedeliking vertraag het (Harrison en Todes 2015:151). Volgens Turok (2014:167) word dié instroming van verstedeliking waargeneem in

die vorm van migrasie van die swart subbevolking na voormalige wit gebiede se stedelike kerne, alhoewel die meerderheid van die swart subbevolking hulle in nuwe aangrensende formele en informele nedersettings (sogenaamde lokasies) gevestig het. Weens die gevolglike desentralisasie van die wit subbevolking (Boustan 2009:417) en die uitermatige groeikoers van swart nedersettings op die periferie van die stedelike gebiede, is grootskaalse ontwikkeling van die buitewyke van stede merkbaar. Dié verskynsel vertoon 'n voortdurende verwronge stedelike morfologie vir die meerderheid Suid-Afrikaanse stede en versterk selfs tot op hede die historiese ongelykhede van die apartheidstad (Schensul en Heller 2011:80). Dit impliseer verder dat voormalige wit stedelike kerne steeds beskou word as tiperend van lae digtheid en die nuwe formele en informele nedersettings aangrensend hiertoe prominent hoë digthede bevat (Schoeman 2018:29).

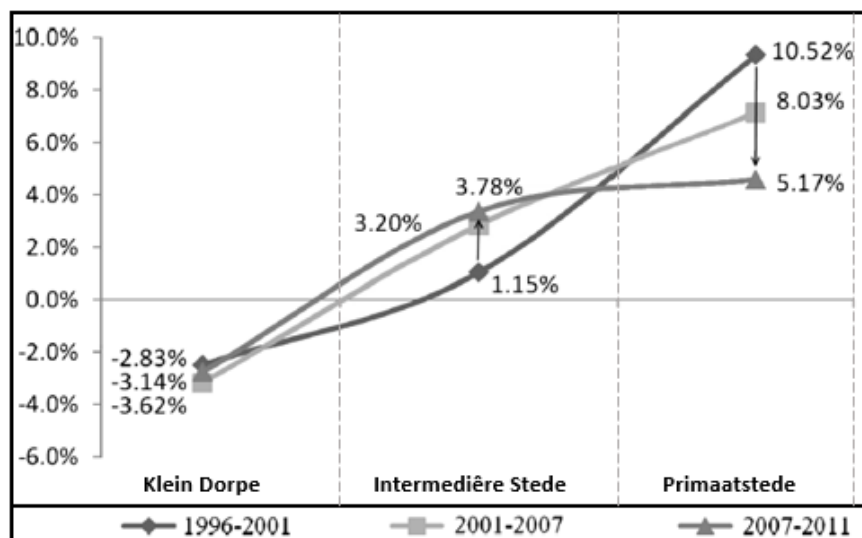
Alhoewel apartheidsbeleide tydens 1991 opgeskort is, is die eerste demokratiese verkiesing in 1994 geloods waartydens die African National Congress (ANC) die mag by die NP oorgeneem het en dit het uiteindelik die beginpunt van die postapartheidsera tot gevolg gehad (Atmore 2013:152). Dié oorhandiging van owerheidsmag, na dekades van die implementering van diskriminerende apartheidsbeleide, het daartoe gelei dat regstellende aksie en herstrukturering in SA teweeggebring is deur, onder meer, herverspreidingsbeleide (Bähre 2011:371). Volgens Albertyn (2011:147) en Muzondi (2014:642) is die voorgenoemde beleide verder daarop gerig om gelyke dienslewering en sosio-ekonomiese ontwikkeling te bied, veral met die klem op die voorheen benadeelde swart subbevolking, en sluit onder andere die Groei-, Indiensnemings- en Herverspreidingsplan (bekend as GEAR), die Heropbou- en Ontwikkelingsplan (HOP) en die nuutste Nasionale Ontwikkelingsplan (NOP) in. Met die afskaffing van apartheidsbeleide en die implementering van die herverspreidingsbeleide, asook die gepaardgaande wêreldwye integrasie van die Suid-Afrikaanse ekonomie en skielike landelike na stedelike migrasie, voer Harrison en Todes (2015:148) aan dat merkbare veranderinge in die bevolkingsverspreiding in SA waargeneem word.

Figuur 3 is 'n grafiek wat die groeikoerse van verskeie stedelike kategorieë in SA teenoor tyd aandui. Uit die figuur is dit merkbaar dat klein dorpe in SA vanaf 1996 migrasie na primate- en intermediêre stede ervaar, wat teen 2001 geleidelik begin afneem het (Todes e.a. 2010:333–4). Vanaf 2001 tot 2007 het primatestede dalende positiewe groeikoerse getoon, terwyl intermediêre stede toenemende positiewe groeikoerse getoon het. Vanaf 1996 tot 2007 het primatestede hoër groeikoerse getoon as intermediêre stede, maar sedert 2007 is dié dinamiek omgekeerd. Dit word wel uitgewys dat primatestede steeds positiewe groeikoerse toon.

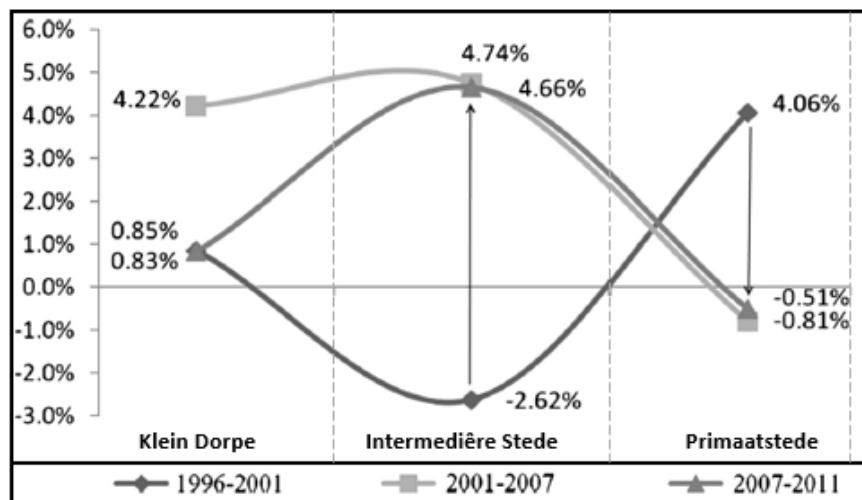
Figuur 3. Algehele groeikoerse van verskeie stedelike kategorieë in SA
(Bron: Aangepas vanuit Geyer Jr. en Geyer 2015:8)

Figuur 3 word voorts ondersteun deur die migrasie van die swart subbevolking, wat die meerderheid van SA se totale bevolking verteenwoordig (Duffett 2017:21) en ook grotendeels as die hoofstroom van migrasie in SA beskou word (Kok en Collinson 2006:7). Figuur 4 dui die groeikoerse van die swart subbevolking in verskillende stedelike kategorieë in SA teenoor tyd aan. Dit toon soortgelyke tendense as Figuur 3. Die migrasie van die swart subbevolking na primate- en intermediêre stede is beduidend met positiewe groeikoerse (Camlin, Snow en Hosegood 2014:530), maar sedert 2001 ook teen 'n dalende koers (Todes e.a. 2010:333–4), soos waargeneem word in Figuur 4. Die groeikoerse van die swart subbevolking in primate stede oorskry die groeikoerse in intermediêre stede deurgaans, terwyl klein dorpe steeds negatiewe groeikoerse toon. Dit blyk egter dat die groeikoerse van die swart subbevolking vanaf 2007 in primate stede daal en gelyktydig in intermediêre stede toeneem, wat die gaping tussen groeikoerse drasties verminder en toenemende migrasie na die laasgenoemde aandui.

Figuur 4. Swart groeikoerse van verskeie stedelike kategorieë in SA
(Bron: Aangepas vanuit Geyer Jr. en Geyer 2015:9)

In teenstelling met die swart subbevolking se migrasietendense, toon die wit subbevolking aansienlike verskille in dié verband, soos geïllustreer in Figuur 5. Dit is opvallend dat die wit subbevolking se groeikoerse in primate stede vanaf 2001 radikale negatiewe groeikoerse toon, terwyl die teenoorgestelde in intermediêre stede ervaar word, waar radikale positiewe groeikoerse vanaf 2001 getoon is. Met betrekking tot klein dorpe word positiewe groeikoerse deurentyd ervaar, maar word 'n merkbare toename in die groeikoerse vanaf 2001 tot 2007 waargeneem, vanwaar dit weer sedert 2007 gedaal het. Volgens Geyer en Geyer (2017:1583) bied die verskynsel vroeë aanduidings van teenverstedeliking onder die wit subbevolking vanaf 1996 en dit kan deels toegeskryf word aan hulle hoër vlakke van mobiliteit. Kennis moet wel geneem word dat die wit subbevolking slegs 'n klein persentasie van die nasionale bevolking uitmaak (Shutts, Kinzler, Katz, Tredoux en Spelke 2011:1283), en dit word vervolgens as 'n substroom van die totale migrasie beskou.

Figuur 5. Wit groeikoerse van verskeie stedelike kategorieë in SA
(Bron: Aangepas vanuit Geyer Jr. en Geyer 2015:11)

3. Differensiële verstedeliking

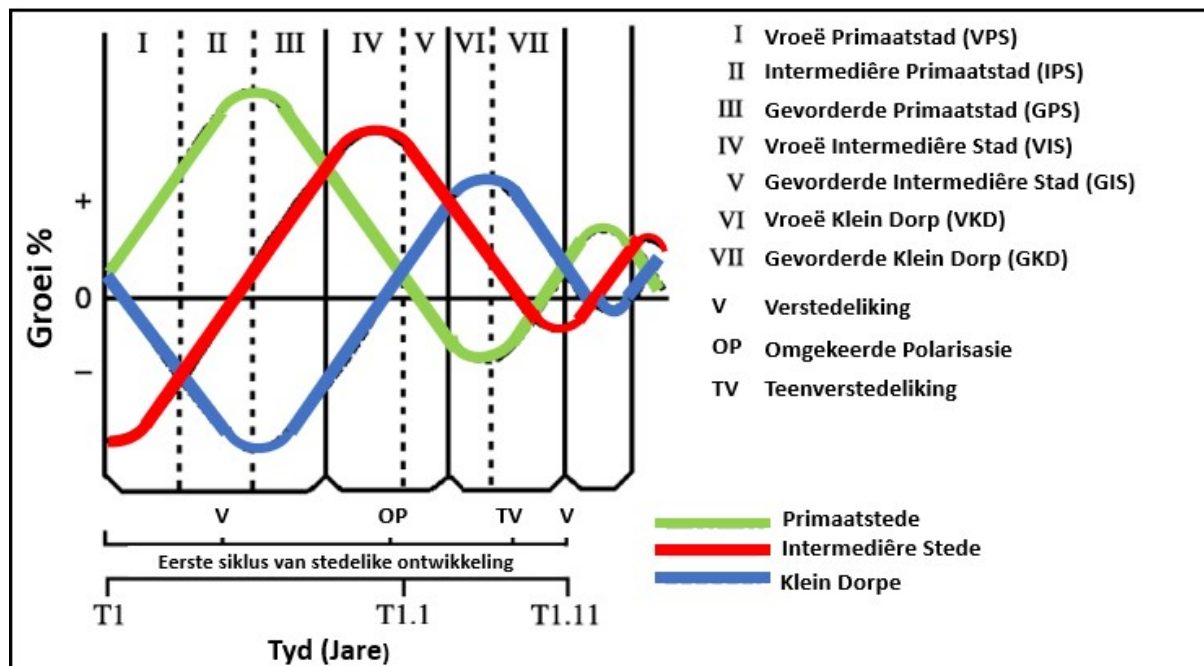
Heelparty navorsers stem saam dat 'n aanvullende komponent aan verstedeliking in SA gekoppel behoort te word, naamlik DV (Geyer 2003:89; Geyer Jr. e.a. 2012:2943; Geyer Jr. en Geyer 2015:1; Kontuly en Geyer 2003b:124; Mookherjee en Geyer 2011:91). Die verskynsel van DV vind wel in die Suid-Afrikaanse konteks plaas (Gwebu 2006:418) en daarom poog die volgende gedeelte om 'n oorsig te lewer van die verskynsel en ook hoe dit in SA vergestalt word. Dit verwys grotendeels na die migrasiepatrone van 'n bevolking vanaf landelike na stedelike gebiede, soos vervat word in die algemene definisie en begrip *verstedeliking* (Chaves, Valle, Tavares, Morcatty en Wilcove 2021:1186; Geyer en Kontuly 1993:160; Hussain en Byrd 2016:36; Nauman, VanLandingham en Anglewicz 2016:451). Volgens Ali en Varshney (2012:130) en Jain en Korzhenevych (2019:157) stel DV egter verder die submigrasiepatrone wat binne stedelike sisteme plaasvind bekend deur middel van die voorstel dat primate-, intermediêre en klein stedelike gebiede afsonderlik sikliese fases van opeenvolgende vinnige en stadige groeikoerse ervaar. Die fluktuierende fases word inherent gekoppel aan verskynsels van bevolkingskonsentrasie en -dekonsentrasie in die verskeie stedelike kategorieë (Geyer Jr.

e.a. 2012:2942), en is dit juis dié fases wat die evolusie van 'n land se stedelike sisteme bepaal, op nasionale en/of streeksvlak (Geyer Jr. en Geyer 2015:4).

Figuur 6 is 'n grafiese voorstelling van die voorgenoemde verskynsel van DV, deur die groei-koers van primate- en intermediêre stede en klein dorpe teenoor tyd (in terme van jare) te toon. Dit illustreer voorts dat die sogenaamde sikliese fases van vinnige en stadige groei gekategoriseer kan word in fases van (i) verstedeliking, (ii) omgekeerde polarisasie en (iii) teenverstedeliking (Petrișor e.a. 2010:766). Die betrokke fases word verder verdeel in subfases:

(i) Fase van verstedeliking:	• Vroeë Primatestad (VPS)-subfase • Intermediêre Primatestad (IPS)-subfase • Gevorderde Primatestad (GPS)-subfase
(ii) Fase van omgekeerde polarisasie:	• Vroeë Intermediêre Stad (VIS)-subfase • Gevorderde Intermediêre Stad (GIS)-subfase
(iii) Fase van teenverstedeliking:	• Vroeë Klein Dorp (VKD)-subfase • Gevorderde Klein Dorp (GKD)-subfase

Hierdie afdeling sal vervolgens ook klem plaas op die fases en gepaardgaande subfases, ter oorhoofse bespreking van die verskynsel DV.

Figuur 6. Grafiese voorstelling van die verskynsel van DV
(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

Benewens die voorafgenoemde basiese beginsels, neem DV aan dat 'n land se bevolking heterogeen is (Geyer Jr. en Geyer 2016:302) op grond van, onder andere, ras, ouderdom, inkomste en opvoeding (Lu 2020:1088). Gheasi en Nijkamp (2017:34) beklemtoon dat dit weens die heterogeniteit van 'n land se bevolking is dat daar verskeie motiverings vir migrasie

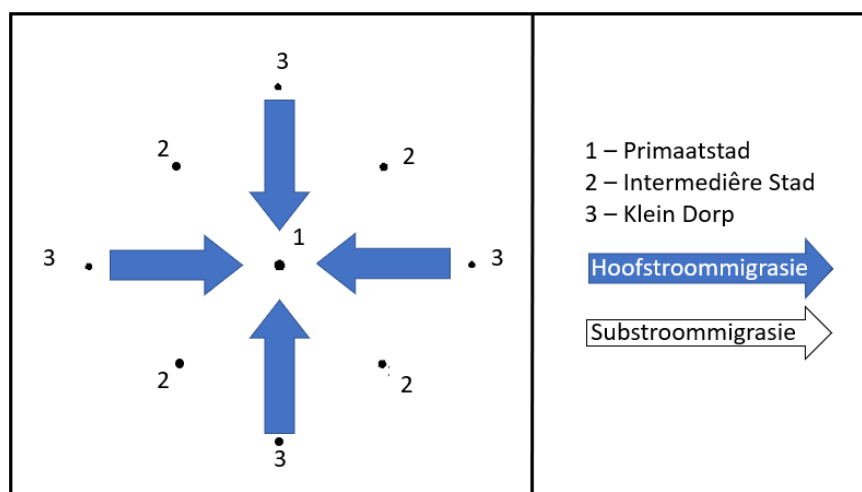
onder subbevolkings bestaan. Dit impliseer verder dat die subbevolkings op verskeie wyses op ekonomiese en sosiale kragte reageer (Zwysen 2019:60), wat inherent tot weersprekende migrasiepatrone lei in die vorm van hoofstroom- en substroommigrasiepatrone (Brenner en Schmid 2015:151). Volgens Geyer (2018:3) word die voorafgenoemde gedomineer deur die netto migrasie van proporsioneel meer subbevolkings, terwyl die laasgenoemde die weersprekende migrasiepatrone van die proporsioneel kleiner subbevolkings aantoon. Hierdie migrasiepatrone kan waargeneem word in Figuur 7 tot 12. Dit veronderstel verder dat die verskillende subbevolkings gedurende 'n gegewe tydperk verskeie fases van verstedeliking behoort te ervaar (Jacobs en Du Plessis 2016:171).

3.1 Fase van verstedeliking

Die fase van verstedeliking word gekoppel aan die verskynsel van oorhoofse bevolkingskonsentrasie in primate stede en tot 'n mindere mate in intermediaêre stede, terwyl dekonsentrasie van die bevolking in klein dorpe plaasvind, soos geïllustreer in Figuur 6 (Chugunova, Polyakova en Likhnevskaya 2013:57; Mookherjee en Geyer 2011:94). Nefedova, Slepukhina en Brade (2016:134) bevestig dat dit tydens dié fase is waar stedelike sisteme teen 'n relatiewe vinnige tempo uitbrei en waar daar gevolglik nuwe stedelike sentrums tot stand kom. Die volgende besprekings van die subfases van verstedeliking demonstreer die prominensie van primate stede en die oprigting van nuwe stedelike sentrums.

3.1.1 Vroeë Primatestad (VPS)-subfase

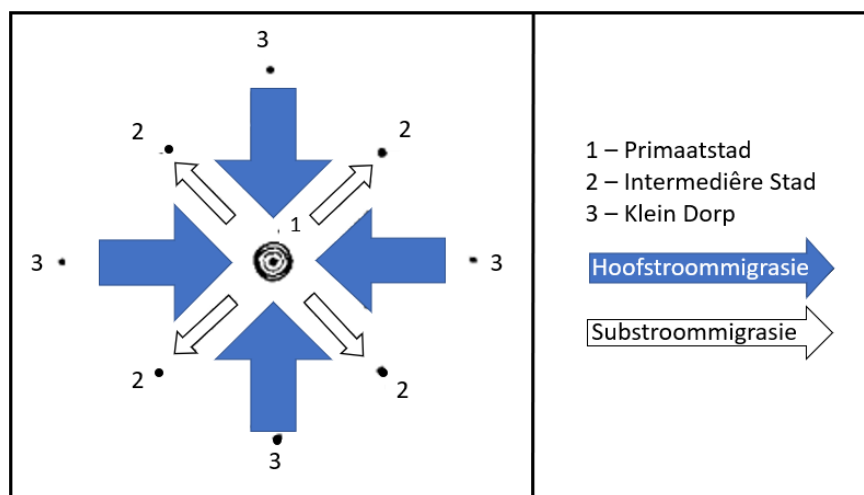
Tydens die VPS-subfase vestig ten minste een primatestad 'n mate van ruimtelike dominansie binne 'n stedelike sisteem en veroorsaak inherent die toename van bevolkingsgetalle weens die hoofstroommigrasie wat daarheen plaasvind, soos geïllustreer in Figuur 7 (Brand, Drewes en Campbell 2021:459; Gwebu 2012:621). Die hoofstroommigrasie word grotendeels toegeskryf aan die sentripetale kragte (Bettencourt en Lobo 2016:3) wat in die primatestad bestaan weens, onder andere, die konsentrasie van sosio-ekonomiese geleenthede (Bluhm en Krause 2018:5). Dit is veral ontneming van hierdie sosio-ekonomiese geleenthede van die swart komponent van die bevolking, as gevolg van 'n destruktiewe politieke bestel, wat later die sneller geword het vir ongekende hoofstroommigrasie in die Suid-Afrikaanse konteks.

Figuur 7. Visuele voorstelling van die VPS-subfase
(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

3.1.2 Intermediêre Primaatstad (IPS)-subfase

Figuur 8 illustreer dat die primaatstad tydens die IPS-subfase steeds as die hoof- stedelike sentrum beskou word, terwyl vinnige bevolkingsgroei plaasvind en voor-verstedeliking prominent is (Burian en Voženílek 2012:144). Volgens Geyer, Geyer en Geyer (2015:20) en Thakur (2016:44) brei die primaatstad teen 'n verhoogde tempo uit en word daar verwag dat voorstedelike nodes sal ontstaan, wat uiteindelik die kerne behoort te vorm vir die toekomstige multinodale primaatstad. Die verskynsel kan waargeneem word deur die hoofstroommigrasie wat steeds na die primaatstad vloei, wat in Figuur 8 getoon word. Die restant van die stedelike sisteem word insgelyks bevoordeel deur die hoofstroommigrasie (netto landelike na stedelike migrasie) en intermediêre stede ervaar vinniger ontwikkeling weens die liggingsvoordele en invloed van substroommigrasie vanaf die primaatstad (Graizbord, Mookherjee en Geyer 2011:119).

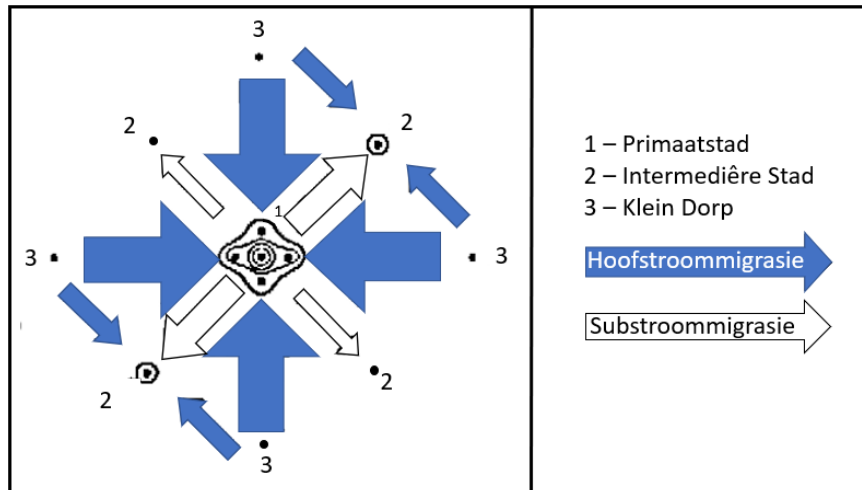

Figuur 8. Visuele voorstelling van die IPS-subfase

(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

3.1.3 Gevorderde Primaatstad (GPS)-subfase

Die stedelike sisteem betree die laaste subfase van verstedeliking, bekend as die GPS, wanneer die primaatstad se grootte 'n punt bereik waar 'n stedelike sisteem met 'n enkele hoof- stedelike sentrum nie meer van toepassing is nie (Goswami en Lall 2015:10). Volgens Mookherjee, Geyer en Hoerauf (2015:157) ontwikkel die primaatstad nou 'n metropolitaanse karakter met 'n multinodale aard wat die stedelike sisteem domineer, beide ekonomies en ruimtelik. Tydens hierdie subfase bestaan die moontlikheid dat sekere intermediêre stede die primaatstadklas betree (sien Figuur 9). Dit veroorsaak 'n substroommigrasie vanaf die aanvanklike primaatstad, asook tot 'n mindere mate hoofstroommigrasie vanaf landelike gebiede en klein dorpe (Graizbord e.a. 2011:119). Uit Figuur 9 blyk dit dat indien meer as een primaatstad in die stedelike sisteem bestaan, dit hoogs onwaarskynlik is dat die primaatstede elk in dieselfde subfase van ontwikkeling sal wees.

Figuur 9. Visuele voorstelling van die GPS-subfase

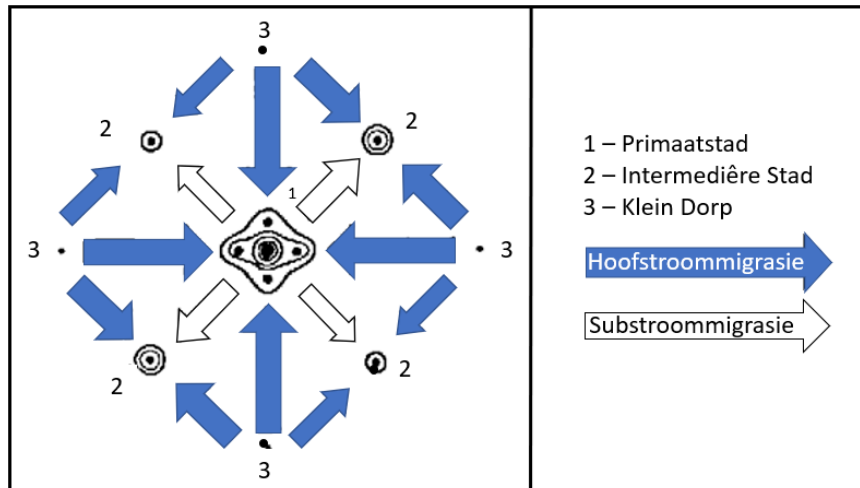
(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

3.2 Fase van omgekeerde polarisasie

Die stedelike sisteem betree die omgekeerde polarisasie-fase wanneer die primatestad volwassenheid en die toenemende groeikoers 'n keerpunt bereik aan die begin van die GPS-subfase. Dit lei tot 'n vertraging in groeikoers in die primatestad, terwyl die groeikoers van intermediêre stede toeneem (Nefedova, Pokrovskii en Treivish2016:201). Kontuly en Geyer (2003a:6) beslis dat die verskynsel die aanvanklike aanduidings van ruimtelike dekonsentrasie van die stedelike sisteem ontketen.

3.2.1 Vroeë Intermediêre Stad (VIS)-subfase

Tydens die VIS-subfase word intermediêre stede, wat naby geleë is aan primatestede maar nie daaraan grens nie, met ongelyke groei geassosieer (Portes en Roberts 2005:76). Geyer, Du Plessis, Geyer Jr. en Van Eeden (2012:63) benadruk dat die ontwikkeling van verder geleë intermediêre stede (relatief tot primatestede) ook die subfase beleef, alhoewel dit blyk dat groter intermediêre stede nader aan die primatestad steeds vinniger sal ontwikkel. Dié verskynsel word aangetoon in Figuur 10, waar die intermediêre stede wat reeds groter is (soos gesien in Figuur 9), steeds groter is as die nuut ontwikkelde intermediêre stede. Primatestede ervaar steeds 'n toenemende groeikoers aangesien die voorstedelike sentrums vinniger groei as die sentrale stad, maar dit neem af relatief tot die groeikoers van intermediêre stede (Geyer en Geyer 2017:1575).

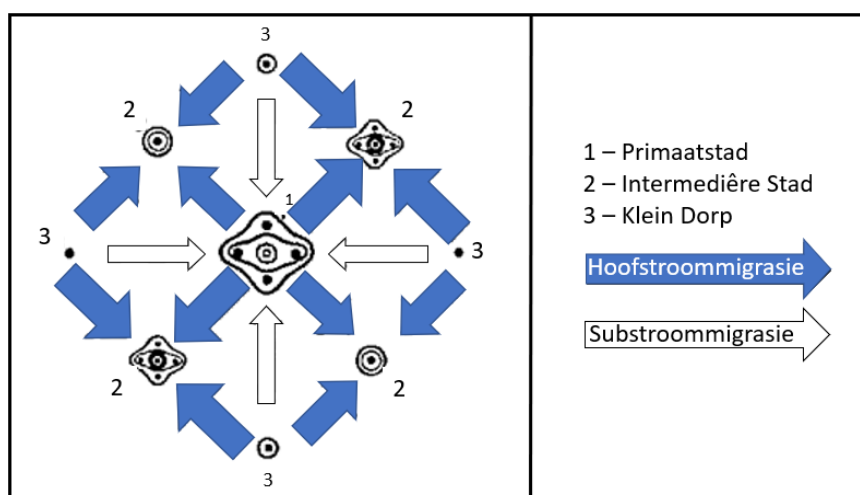

Figuur 10. Visuele voorstelling van die VIS-subfase

(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

3.2.2 *Gevorderde Intermediêre Stad (GIS)-subfase*

Figuur 11 illustreer die GIS-subfase, waartydens die voorverstedeliking wat die ontwikkeling van die primatestad tydens die GPS-subfase gekenmerk het (sien Figuur 9), herhaal by die vinnig-groeiende intermediêre stede, maar op 'n kleiner skaal (Geyer en Kontuly 1993:162). Geyer e.a. (2012:66) verklaar dat die betrokke subfase kontrasteer teenoor die vorige VIS-subfase op grond van die primatestad wat nie meer 'n toenemende groeikoers ervaar nie en die sentrale stad wat meer bevolking as die omliggende voorstede verloor. Dié verskynsel word geïllustreer in Figuur 11, waar die rigting van die hoofstroommigrasie relatief tot die primatestad nou omgekeerd is, en vanaf die primatestad na die intermediêre stede vloei (Geyer Jr. en Geyer 2016:302). Dié verskynsel toon dat die groeikoerse van intermediêre stede en klein dorpe die groeikoerse van primatestede oorheers, en ontketen uiteindelik die fase van teenverstedeliking (Gedik 2003:102; Halliday en Coombes 1995:435; Tammaru 2003:118).

Figuur 11. Visuele voorstelling van die GIS-subfase

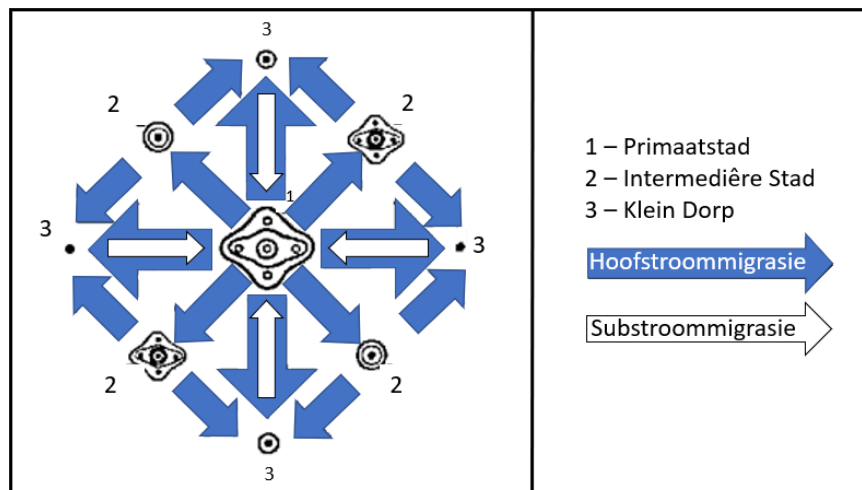
(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

3.3 Fase van teenverstedeliking

Die stedelike sisteem betree laastens die fase van teenverstedeliking, wat ook bekend staan as die klein dorp-fase, wanneer dekonsentrasie vanaf primate- en intermedieë stede plaasvind en konsentrasie by klein dorpe plaasvind (Novotná, Preis, Kopp en Bartoš 2013:38). Sentrifugale kragte, onder andere weens die hoë lewenskoste en opeenhoping wat in primate- en intermedieë stede bestaan, gee aanleiding tot hierdie verskynsel (Verburg, De Nijs, Van Eck, Visser en De Jong 2004:668), en klein dorpe, wat op hulle beurt weer oor sentripetale kragte beskik in die vorm van laer lewenskoste en verhoogde lewensgehalte (Woltjer 2014:9).

3.3.1 Vroeë Klein Dorp (VKD)-subfase

Klein dorpe met liggingsvoordele nader aan primate- en intermedieë stede behoort eerste te ontwikkel, maar mettertyd behoort gelyksoortige dorpe op die periferie ook hoofstrome van migrasie te lok (sien Figuur 12) (Heikkilä 2003:56). Rees, Bell, Kupiszewski, Kupiszewska, Ueffing, Bernard e.a. (2017:3) stipuleer dat dit tydens die VKD-subfase is waar die groep van kleiner dorpe 'n vinniger groei koers sal ervaar as beide die primate- en intermedieë stede.

Figuur 12. Visuele voorstelling van teenverstedeliking

(Bron: Aangepas vanuit Geyer 1993:302)

3.3.2 Gevorderde Klein Dorp (GKD)-subfase

Die GKD-subfase toon aanduidings dat die stedelike sisteem 'n versadigingspunt bereik weens tegnologiese en strukturele beperkinge en die landelike bevolking wat nie verder verminder kan word nie, en landelike na stedelike migrasie word nie meer as 'n bydraende faktor tot verstedeliking beskou nie (Brand en Drewes 2019:813; Geyer en Kontuly 1993:164). Champion (1998:2) bevestig vervolgens dat stedelike groei koers dan hoofsaaklik van stedelike-na-stedelike migrasie en natuurlike bevolkingsgroei afhang, en dit word beskou as minder bydraend tot stedelike groei, wat vervolgens die algehele groei koers van stedelike gebiede laat stagneer. Die siklus van DV in die stedelike sisteem word herhaal tydens die nadraai van die GKD-subfase en die aanvanklike primatestede sal weereens 'n toenemende stedelike groei koers ervaar, maar weens stedelike-na-stedelike migrasie (vanaf intermedieë stede en klein dorpe na primatestede) (Šašinka en Zvara 2014:1456). Die stedelike sisteem gaan vervolgens van vooraf deur die fases van verstedeliking (konsentrasie), omgekeerde polarisasie (begin van

dekonsentrasie) en teenverstedeliking (dekonsentrasie). Die navorsers meen verder dat die sikliese fases toegeskryf kan word aan pogings van die owerheid om verouderde kerne in die stedelike sisteem te restoureer, wat gevolglik nuwe sentripetale kragte genereer.

3.4 Differensiële verstedeliking in SA

Onderstaande Tabel 1 is deur die navorsers saamgestel ter verduideliking van die verskillende stadia van DV in SA, vergeleke met spesifieke eras in die geskiedenis en politieke bestel in die land, wat bepaalde invloede op verstedeliking en migrasie, veral onder die swart subbevolking, gehad het. Die tabel toon die verskeie fases van DV, asook die kernbeginsels wat daartydens betrokke is en die tydperk waartydens dit in SA plaasgevind het. Hierna volg 'n kort opsomming van die dominerende migrasiepatrone van die betrokke tydperk. Aangesien die swart subbevolking die meerderheid van SA se demografie uitmaak (Salfati, Labuschagne, Horning, Sorochinski en De Wet 2015:29), en hulle migrasievermoë grotendeels deur apartheidsbeleide beïnvloed is (Lurie en Williams 2014:36), word hulle migrasiepatrone in die artikel as die hoofstroommigrasie beskou. Daar behoort verder opgelet te word dat 'n plus-minus-teken ($\pm$) gebruik word by die notering van tydperke, omdat die oorgang van fases as 'n stelselmatige proses beskou word, eerder as 'n skielike of definitiewe oorgang (Geyer Jr. e.a. 2012:2940).

Vanuit die tabel word waargeneem dat Suid-Afrikaanse migrasie die fase van omgekeerde polarisasie betree het (Jain en Jehling 2020:3), meer spesifiek die VIS-subfase, wat aandui dat intermediêre stede in SA kan verwag om toenemende groeikoerse te ervaar aan die hand van die hoofstroommigrasie. Verdere bevindinge toon dat die wit subbevolking (substroom) hulself verder in die hiërargie van die fase van omgekeerde polarisasie bevind (die GIS-subfase), asook aanduidings dat teenverstedeliking plaasvind (die VKD-subfase). Heikkilä en Kashinoro (2009:27) verduidelik dat alhoewel die betrokke substroom van teenverstedeliking 'n klein persentasie van die nasionale bevolking se totale migrasie uitmaak, dit met dieselfde erns as hoofstroommigrasie bejeën word. Die vloei van teenverstedeliking is nie eweredig nie (Sexto 2009:58; Taylor, Butt en Amati 2017:87), aangesien die bestemming/s hoogs selektief is op grond van omgewings- en produktiewe besluitneming (Butt 2014:233). Geyer (2018:3) wys daarop dat die impak van die kleiner substroom van teenverstedeliking geneig is om invloedryk te wees, ongeag die tipiese lae volume. Dié neiging veroorsaak dat sommige kleiner dorpe vinniger sal ontwikkel en prominensie vertoon as ander dorpe van dieselfde grootte (Yuan, Beard en Johnson 2021:12). Grigorescu, Kucsicsa en Mitrică (2015:26) en Satterthwaite, McGranahan en Tacoli (2010:2816) meen dat teenverstedeliking die gepaardgaande probleem van verstedeliking verder teëwerk, naamlik die ontneming van ontwikkeling in landelike gebiede. Die navorsers argumenteer verder dat teenverstedeliking eerder periferiese ontwikkeling stimuleer deur landelike toeganklikheid tot stedelike vaardighede, ekonomiese geleenthede en dienste te verbeter.

Tabel 1. Fases van differensiële verstedeliking in Suid-Afrika (Bron: Eie samestelling)

DV-fase	Beginsels	Era	Oorheersende migrasiepatrone
Verstedeliking	Vroeë Prismaatstad (VPS)	± laat-19de eeu / vroeë 20ste eeu – 1991	• Swart verstedelikingstendens is verder teweeggebring deur stedelike gebiede wat ekonomies dominerend was vanweë mynbou en nywerhede (Brand e.a. 2016:175). • Apartheidsbeleide ingestel ná 1948 om absolute ruimtelike en sosiale segregasie te bewerk. Massaverplasing van die swart subbevolking (Okem e.a. 2020:28). • Swart verstedeliking moes hierdeur onderskep word (Mattes 2012:137) maar vind steeds plaas, apartheidsbeleid het bloot die tempo vertraag (Harrison en Todes 2015:151). • Apartheidsbeleide verswak midde-in die 1980's, en spoor die swart subbevolking aan tot en met opskorting van die diskriminerende beleide tydens 1991 (Steinberg 2014:180; Turok 2012:12).
	Intermediêre Prismaatstad (IPS)	± 1991 – 2001	• Opskorting van apartheidsbeleid (1991) het toename in verstedeliking tot 2001 gevolg, omgekeerde van tendense vroeër bekend in SA (Brand e.a. 2016:175). • Skok vir die bevolkingsverspreiding deur dramatiese swart verstedeliking vanaf 1990 (Parnell en Crankshaw 2013:590). • Migrasie van die swart subbevolking vanaf tuislande na nader geleë wit stedelike gebiede, eerder as verder geleë gebiede (Atkinson 2014:18). • Migrasie vind plaas na voormalige wit kerne van stede en na nuwe formele en informele nedersettings (Turok 2014:167). • Deur desentralisasie van die wit subbevolking en groei in periferiese swart nedersettings word stedelike groei in buitestedelike gebiede versnel (Boustan 2009:417).

	Gevorderde Primaatstad (GPS)	• Primaatstad ontwikkel metropolitaanse karakter met 'n multinodale aard (Mookherjee e.a. 2015:157). • Intermediêre stede ondervind substroommigrasie van primaatstad, in 'n mindere mate hoofstroommigrasie vanaf landelike gebiede (Graizbord e.a. 2011:119).	± 2001 – 2007	• Klein dorpe ervaar vanaf 1996 migrasie na primaat- en intermediêre stede, sedert 2001 teen dalende positiewe koers (Todes e.a. 2010:333–4). • 2001–2007: primaatstede toon dalende positiewe groeikoerse, intermediêre stede toon toenemende positiewe groeikoerse (Figuur 3, Geyer Jr. en Geyer 2015:8). • 1996–2007: primaatstede toon hoër groeikoerse as intermediêre stede (Figuur 3, Geyer Jr. en Geyer 2015:8). • Migrasie van die swart subbevolking na primaat- en intermediêre stede toon positiewe groeikoerse (Camlin e.a. 2014:530), sedert 2001 teen 'n dalende koers (Todes e.a. 2010:333–4). • Groeikoerse van die swart bevolking in primaatstede oorskry groeikoerse in intermediêre stede, klein dorpe toon negatiewe groeikoerse (Figuur 4, Geyer Jr. en Geyer 2015:9). • Intermediêre stede ervaar radikale positiewe groeikoerse van die wit subbevolking (slegs substroon) vanaf 2001 (Figuur 5, Geyer Jr. en Geyer 2015:11).
Omgekeerde Polarisasie	Vroeë Intermediêre Stad (VIS)	• Ontwikkeling van verder geleë intermediêre stede (relatief tot primaatstede) – groter intermediêre stede nader aan die primaatstad behoort steeds vinniger te ontwikkel (Geyer e.a. 2012:63). • Primaatstede ervaar toenemende positiewe groeikoerse, voorstedelike sentrums groei vinniger as sentrale stad, maar neem af relatief tot die groeikoerse van intermediêre stede (Geyer en Geyer 2017:1575).	Vanaf ± 2007	• 1996–2007: primaatstede toon hoër groeikoerse as intermediêre stede, sedert 2007 is dié dinamiek omgekeerd (Figuur 3, Geyer Jr. en Geyer 2015:8). • Primaatstede toon steeds positiewe groeikoerse (Figuur 3 vanuit Geyer Jr. en Geyer 2015:8). • Groeikoerse van die swart subbevolking daal in primaatstede en neem gelyktydig toe in intermediêre stede vanaf 2007, wat die gaping tussen groeikoerse drasties verminder en toenemende migrasie na die laasgenoemde vind plaas (Figuur 4, Geyer Jr. en Geyer 2015:9).

	Gevorderde Intermediêre Stad (GIS)	• Voorverstedeliking wat die ontwikkeling van primatestad tydens GPS-subfase gekarakteriseer het, herhaal by die vinnig-groeiende intermediêre stede, maar op kleiner skaal (Geyer en Kontuly 1993:162). • Kontrasteer met vorige VIS-subfase op grond van primatestad wat nie toenemende groeikoers ervaar nie en sentrale stad wat meer bevolking as die omliggende voorstede verloor (Geyer e.a. 2012:66).	(Slegs wit subbevolking) Vanaf ± 2001	• Wit subbevolking se groeikoerse in primatestede toon radikale negatiewe groeikoerse vanaf 2001, teenoorgestelde word in intermediêre stede ervaar, wat vanaf 2001 radikale positiewe groeikoerse toon (Figuur 5, Geyer Jr. en Geyer 2015:11).
Teenverstedeliking	Vroeë Klein Dorp (VKD)	• Klein dorpe met liggingsvoordele nader aan primate- en intermediêre stede behoort eerste te ontwikkel, maar met die verloop van tyd behoort gelyksoortige dorpe op die periferie ook hoofstrome van migrasie te lok (Heikkilä 2003:56). • Die groep van kleiner dorpe ervaar 'n vinniger groeikoers as beide die primate- en intermediêre stede (Rees e.a. 2017:3).	(Slegs wit subbevolking) Vanaf ± 1996	• Positiewe groeikoerse deurentyd ervaar in klein dorpe, maar toon toename in die groeikoers in die periode 2001–2007 en daal sedert 2007 (Figuur 5, Geyer Jr. en Geyer 2015:11). • Vroeë aanduidings van teenverstedeliking onder die wit subbevolking vanaf 1996, deels toegeskryf aan hoër mobiliteit (Geyer en Geyer, 2017:1583).

Dit is, samevattend, opvallend hoe die migrasie van die swart subbevolking beperk is deur die implementering van inkriminerende wetgewing in SA. Rasgebaseerde segregasie het die apartheidsstad tot stand gebring en so het 'n unieke morfologiese karakter in stedelike gebiede tot stand gekom. Alhoewel die apartheidsregime uiteindelik nie daarin kon slaag om die totale verstedeliking van die swart subbevolking te voorkom nie, is dit tydelik vertraag met gevolglike hedendaagse uitdagings vir ruimtelike ontwikkeling, veral sedert 1994. Onder andere word 'n beduidende instroming van die swart subbevolking vanaf voormalige tuislande na voormalige wit stedelike gebiede waargeneem. Die migrasie vind plaas in die vorm van sirkulêre migrasie en grootskaalse vestiging is steeds aan die orde van die dag in nuwe formele en informele nedersettings. Die navorsers is dit eens dat hierdie vestiging nie net aan vroeëre beleid toegeskryf kan word nie, maar dat grootskaalse instroming in SA, onder andere, ook plaasvind van buite die landsgrense wat die prosesse van verstedeliking verder verhaas (Awumbila 2017:4; Tacoli, McGranahan en Satterthwaite 2015:7). Dié stukrag word egter nie in hierdie artikel bespreek nie en die klem val eerder op historiese tendense en die hedendaagse implikasies van DV.

Bestudering van die DV het verder bevind dat SA gedurende die apartheidsera in die VPS-subfase van verstedeliking was weens stedelike gebiede wat ekonomies oorheers het en inherent sterk sentripetale kragte bewerkstellig het. Dit is tydens die onmiddellike nadraai van die apartheidsera dat SA die opeenvolgende IPS- en GPS-subfases van verstedeliking ervaar het, wat toegeskryf is aan die toenemende migrasie van die swart subbevolking vanaf voormalige tuislande na voormalige wit stedelike gebiede. In die huidige SA konteks word migrasie eerder gekanaliseer na intermediêre stede wat die VIS-subfase impliseer, bekend as omgekeerde polarisasie. Hierdie verskynsel bring dikwels ongekeerde stedelike groei in stedelike gebiede op die periferie van metropolitaanse gebiede mee, wat bepaalde gevolge vir die vooruitbeplanning van stedelike gebiede in hierdie gebied inhou.

4. Huidige ruimtelikebeplanningsdirektiewe

Ruimtelikebeplanningsdirektiewe is daargestel om ruimtelike beplanning te rig deur beginsels en raamwerke te voorsien wat gerig is op verskeie tydperke (Watson 2009:168). Volgens Mazza en Bianconi (2014:514–5) verwys ruimtelike beplanning na kennis wat die beginsels vasstel vir die voorbereiding en voorsiening van grondgebruiksplanne en die onderneming van ontwikkelingsaktiwiteite. Die voorgenoemde word geïmplementeer in 'n poging om sekerheid te voorsien in stedelike gebiede met versnelde veranderinge in grondgebruik weens verstedeliking en DV (Odendaal en McCann 2016:405).

Vervolgens word 'n oorsig gelewer aangaande heersende Suid-Afrikaanse ruimtelikebeplanningsdirektiewe wat ruimtelike beplanning toelig, soos saamgestel in Tabel 3. Die oorsig poog nie om 'n gedetailleerde uiteensetting van alle moontlike ruimtelikebeplanningsdirektiewe te gee nie, maar fokus spesifiek op hoe (indien dit die geval is) daarin voorsiening gemaak is, al dan nie, om die unieke verskynsels van verstedeliking en veral DV te ondervang, wanneer vooruitskattings en -beplanning (in die vorm van munisipale ROR'e) onderneem word. Dié direktiewe word vervolgens saamgevat in tabelvorm om die interpretasie daarvan te vergemaklik.

Tabel 2. Heersende Suid-Afrikaanse ruimtelikebeplanningsdirektiewe
(Bron: Eie samestelling)

Direktief		Oorsig	Bron
Beleid	Nasionale Ontwikkelingsplan (NOP)	- Ten doel gestel om armoede en ruimtelike ongelykhede teen 2030 te verminder. - Patrone van migrasie en verstedeliking in SA is kompleks en uniek weens sirkulêre migrasie wat teweeggebring is. - Verwag dat die tempo van toekomstige verstedeliking sal vertraag. - SA behoort 'n meer progressiewe migrasiebeleid te implementeer om meer effektiewe ruimtelike beplanning toe te pas. - Plaas klem op die voorsiening van genoegsame data rakende migrasietendense en bewegingspatrone van die bevolking. - Vir die toepassing van ruimtelike beplanning word van plaaslike munisipaliteite vereis om GOP's saam te stel. - Ruimtelike beplanning moet voldoen aan normatiewe beginsels, onder andere ruimtelike geregtigheid, gehalte en effektiwiteit.	Nasionale Beplanningskommissie (2012)
	Nasionale Ruimtelikeontwikkelingsraamwerk (NROR)	- Poog om beslissende bydrae te lewer tot 'n vreedsame, welvarende en werklik getransformeerde SA. - Kennis word geneem dat SA intrinsieke verstedelikingstendense toon en dat groter stede (veral intermediêre stede) en kleiner dorpe grotendeels bevolkingsgroei sal ondervind. - Dié stede en dorpe behoort as opkomende stedelike nodes ontwikkel te word. - Ruimtelike beplanning behoort transformasie in SA toe te lig deur middel van munisipale ROR'e. - Ruimtelike beplanning sal 'n groter mate van deelname en ondersteuning vanaf sektordepartemente en provinsiale owerhede verg tydens munisipale ruimtelike beplanning (die opstel van GOP's en munisipale ROR'e).	Voormalige Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming en Departement van Beplanning, Monitoring en Evaluasie (2019)

Direktief		Oorsig	Bron
Wetgewing	Geïntegreerde Stedelike Ontwikkelingsraamwerk (GSOR)	• Openbaar die nasionale owerheid se stand om die toekomstige ontwikkeling van stedelike gebiede te bestuur, veral tydens die ewigdurende verskynsel van verstedeliking. • Verstedeliking word deurentyd beskou as 'n versneller vir stedelike groei en ontwikkeling wat inherent die ruimtelike verspreiding van bevolkings en hulpbronne, asook die gebruik van grond, meebring. • Ondersteunende beleide en raamwerke behoort kompakte en geïntegreerde en gekoppelde stede en streke te bevorder. Die volgende prioriteite word geïdentifiseer: i. belyn ruimtelike, sektorale en strategiese planne; ii. ondersteun en versterk die kapasiteit vir die implementering van die <i>Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur</i> 16 van 2013; iii. ontwikkel en versterk instrumente om kompakte en gekoppelde stede te skep; en iv. uitbreiding van instrumente vir ruimtelike bemiddeling.	Departement van Samewerkende Regering en Tradisionele Sake (2016)
	<i>Wet op Plaaslike Regering: Munisipale Stelsels</i> 32 van 2000	• Artikel 24(1) stipuleer dat die beplanning wat onderneem word deur 'n munisipaliteit belyn moet wees met die ontwikkelingsplanne en -strategieë van ander geaffekteerde munisipaliteite. • Artikel 25 benadruk dat munisipaliteite dié koördinerende beplanning moet vervat tydens die samestelling van 'n GOP. • Artikel 26(e) bepaal dat die GOP, onder andere, 'n munisipale ROR moet bevat as sektorplan, wat basiese riglyne vir 'n grondgebruikbestuurstelsel vir die munisipaliteit voorsien.	<i>Wet op Plaaslike Regering: Munisipale Stelsels</i> 32 van 2000
	<i>Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur</i> 16 van 2013	• Artikel 4(a) bepaal dat alle owerheidsfere 'n ROR moet opstel, waar Artikel 4(b) verder vereis dat dit vergesel moet word deur ontwikkelingsbeginsels, -norme en -standaarde. • Artikel 7(a)(ii) vereis dat alle munisipale ROR'e die betrekking van informele nedersettings en voormalige tuislande moet aanspreek. • Bykomend hiertoe, stipuleer Artikel 12(1)(i) dat munisipale ROR'e historiese ruimtelike wanbalanse moet aanspreek. • Volgens Artikel 21 behoort 'n munisipale ROR, onder andere, die volgende in te sluit: i. 'n geskrewe en ruimtelike voorstelling van stedelike gebiede vir die volgende 5 jaar; ii. opeenvolgende aanwysings vir die gewenste ruimtelike groei en ontwikkelingspatrone, asook 'n ontwikkelingsplan wat die ruimtelike vorm van die munisipaliteit vir die volgende 10 tot 20 jaar vaslê; iii. bevolkingsvooruitskatting vir die volgende 5 jaar; en iv. gepaardgaande behuisingsbehoefte in terme van ligging en digtheid van behuisingsontwikkeling.	<i>Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur</i> 16 van 2013

Direktief		Oorsig	Bron
Riglyne	ROR-riglyne	- Bied ondersteuning aan munisipaliteite tydens die formulering van ROR'e om insgelyks te voldoen aan die voortgesette wetgewing, veral dié van die Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur 16 van 2013 se Artikel 21. 'n Geloofwaardige munisipale ROR behoort aan die volgende aspekte te voldoen: - belyn met relevante nasionale en provinsiale beleide; - dui op 'n begrip van die realiteit van die munisipale ruimtelike omgewing, sosiale en ekonomiese sisteme, veral in verband met die kapasiteit van stedelike infrastruktuur; - behoort 'n implementeringsplan te bevat wat vergesel is van haalbare teikens; - is realisties in terme van vooruitsigte van groeikoerse en die finansiële en institusionele kapasiteit van die munisipaliteit om dit te implementeer; - bied leiding aan die munisipaliteit se grondgebruikbestuur-sisteem; en - is belyn met omliggende munisipale ROR'e. - Munisipaliteite word derhalwe genoodsaak om hulle ROR'e op 'n konteksgedrewe wyse saam te stel.	Voormalige Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming (2017)

Ruimtelikebeplanningsbeleid is vasgevang in 'n dualisme om (i) dringende agterstande uit te wis en die gemeenskap se behoeftes te ondervang en (ii) die ruimtelike verwringing veroorsaak deur pre-1994-beleide te mitigeer. Die visie wat dit dryf is gegrond op die identifisering van sosiale uitdagings en geleenthede vanwaar doelwitte en doelstellings saamgestel is, asook die nodige stappe om die dualisme aan te spreek. Dit is ook tipies gebaseer op die nasionale owerheid se politieke prioriteite. In dié verband is beleid onder die loop geneem en ondersoek om vas te stel of dit tans die (i) unieke patrone van verstedeliking, onder andere sirkulêre migrasie en DV ondervang en in ag neem dat (ii) verskeie stedelike tipologieë van stedelike gebiede (primaat-, intermediêre stede en klein dorpe) verskillende groeikoerse sal ervaar. Dit blyk uit die bestudeerde beleid dat daar 'n bewuswording is van die unieke en diverse tendense van verstedeliking en migrasiepatrone in SA en beleide is grootliks op dié werklikhede geskoei. Hoewel beleid munisipaliteite noop om vooruitbeplanning (ROR'e) in die konteks van daargestelde wetgewing en riglyne te onderneem, kon dit nie uit die beleide vasgestel word of hierdie prosesse gebaseer is op meer gedetailleerde demografiese werklikhede in SA nie, byvoorbeeld die fases van verstedeliking wat direk met DV geassosieer word.

Wetgewing aangaande ruimtelike beplanning word beskou as 'n voortspruitende meganisme waardeur beleid geïmplementeer moet word. Die wetlike reaksie op die beleid moet dus wees om die ruimtelike komplikasies (vanweë SA se unieke verstedelikingstendense) aan te spreek, en plaaslike munisipaliteite te verplig om ROR'e op te stel wat as sektorplan in die munisipale GOP's dien. Tydens die opstel van die munisipale ROR'e word wetlik vereis dat 'n geskrewe en ruimtelike voorstelling, asook 'n bevolkingsvooruitskatting vir die volgende 5 jaar, vir 'n gegewe stedelike gebied gemaak moet word, wat elke 5 jaar hersien en/of aangepas behoort te word. Hoewel dit verblydend is dat wetgewing ten minste vereis dat munisipale ROR'e op,

onder andere, bevolkingsvooruitskatting gebaseer moet wees, is dit nie spesifiek waarop vooruitskattings gebaseer moet word nie en word die interpretasie daarvan grootliks aan munisipaliteite oorgelaat. Waar kennis oor die diverse demografiese en verstedelikings-tendense nie noodwendig op die voorgrond is in munisipaliteite nie, bestaan die moontlikheid van vooruitbeplanning wat nie op werklikhede gebaseer is nie.

Die riglyne voortvloeiend uit wetgewing poog om die implikasie van wetgewing te versterk, veral met die oog op die implementering daarvan. Dit verskaf dus gedetailleerde en breedvoerige prosedures vir die doeltreffende implementering van beleid en wetgewing. Huidige riglyne gee 'n uiteensetting van die formaat waarin munisipale ROR'e geformuleer behoort te word, onder andere, verwagte uitsette en langtermyn groei asook 'n aanduiding van die tersaaklike rolspelers daarby betrokke. Hoewel riglyne die klem op realistiese vooruitskattings plaas, kon daar nie vasgestel word of dit (i) wel voorsiening maak vir 'n gedetailleerde demografiese profiel wat die gefragmenteerde aard van 'n munisipale bevolking sal weerspieël nie, (ii) 'n aanduiding van die diverse groeikoerse van byvoorbeeld primaat- en intermedieë stede en klein dorpe teenoor tyd moet weergee nie (tipies geïllustreer in Figuur 6) en (iii) of dit die spesifieke fases en subfases van DV behoort toe te lig nie.

5. Metodologie

Die oorhoofse ondersoek implementeer 'n gemengde-metode-navorsingsbenadering wat beide kwalitatiewe en kwantitatiewe data in die navorsingsproses integreer (Cresswell en Plano Clark 2018:5; Joubert, Hartell en Lombard 2016:378). 'n Opeenvolgend Verkennende Gemengde Metodes-metodologie (OVGM) word gevolg, waar die navorser kwalitatiewe data in hierdie artikel versamel en ontleed, gevolg deur die insameling en ontleding van kwantitatiewe data in opvolgende publikasies. Die aard van die gemengde-metode-navorsingsbenadering stel die navorser verder in staat om 'n omvattende begrip van 'n spesifieke verskynsel te ontwikkel (Palinkas, Horwitz, Green, Wisdom, Duan en Hoagwood 2015:533), wat uiteindelik die geloofwaardigheid van die ondersoek se bevindinge ondersteun (Zohrabi 2013:254). Vir die doel van hierdie artikel word 'n omvattende literatuurstudie as eerste stap geloods deur tersaaklike literatuur vanuit toepaslike joernaalartikels, handboeke en gepubliseerde verslae te ondersoek, wat verband hou met die temas van reële verstedeliking, DV en Suid-Afrikaanse ruimtelike-beplanningsdirektiewe (Almalki 2016:291; Bellamy, Croot, Bush, Berry en Smith 2010:221; Hart 2018:13). Tydens die literatuurstudie is 'n tematiese ontleding (Xiao en Watson 2019:101) onderneem om aanwysers wat integraal tot DV is, te identifiseer en uit die literatuur te ekserpeer, en om 'n omvattende oorsig van huidige ruimtelikebeplanningsdirektiewe te lewer.

Dientengevolge is 'n proses van oop, aksiale en selektiewe kodering (Joubert e.a. 2016:222, 229) aangewend om eers die kwalitatiewe data te organiseer. Die koderingsproses word deur Cohen, Manion en Morrison (2018:668) en MacCallum, Babb en Curtis (2019:145) geïnterpreteer as 'n sistematiese proses waar segmente van geskrewe data georganiseer en verminder word deur toepaslike kriteria te gebruik om hierdie woorde of frases aan unieke kodes te koppel. Tweedens is die gekodeerde data verwerk na geselekteerde aanwysers van DV en verder in kategorieë georganiseer deur 'n tematiese sintese (Xiao en Watson 2019:101) toe te pas. Kwalitatiewe data vanuit die literatuurstudie is derhalwe aangewend om uiteindelik 'n teoretiese matriks met aanwysers van DV saam te stel (Xiao en Watson 2019:98) soos in Tabel 3 voorgestel.

Tabel 3. Teoretiese matriks
(Bron: Eie samestelling)

I Kategorisering van aanwysers	II Geselekteerde aanwysers integraal tot DV
1. Demografie	a) Gefragmenteerde verstedeliking
	b) Gefragmenteerde demografie
	c) Swart verstedeliking
	d) Dalende positiewe verstedelikingskoers na primate stede
	e) Dalende positiewe verstedelikingskoers na intermedieë stede
	f) Wit desentralisasie
	g) Toenemende stedelike demografie
	h) Sirkulêre migrasie
	i) Dalende verstedeliking vanaf klein dorpe
2. Stedelike morfologie	j) Verwonge stedelike morfologie
	k) Uitbreiding van klein dorpe
	l) Voorverstedeliking van intermedieë stede
	m) Hoër/laer stedelike digtheid
	n) Stedelike model
3. Ekonomie	o) Stedelike sentripetale kragte
4. Ruimtelik: Streekskonteks	p) Liggingsvoordele
	q) Geaffilieerde primate stede
	r) Geaffilieerde intermedieë stede

Die saamgestelde teoretiese matriks van die geselekteerde aanwysers, wat as integraal tot DV in SA beskou word, word georganiseer in kategorieë aangaande (1) demografie, (2) stedelike morfologie, (3) ekonomie en (4) ruimtelike aspekte (die ligging van 'n stedelike gebied in streekskonteks). Die demografiese kategorie benadruk eerstens die gefragmenteerde aard van die Suid-Afrikaanse bevolkingsverspreiding, veral in terme van subbevolkings wat hulself in verskeie verstedelikingsfasies van DV bevind. Dit benadruk ook die unieke en voortdurende migrasiepatrone wat in SA heers. Tweedens is die nalatenskap van die apartheidsregime steeds ruimtelik in SA merkbaar en is die hedendaagse stedelike morfologie (vorm) verwonge met sporadiese groei in sekere gebiede al verder van die stedelike kern, terwyl ander gebiede dormant is en geen groei toon nie. Die tweede kategorie dui op opvallende skeidings tussen lae- en hoëdigtheid- stedelike gebiede wat die stedelike morfologie verder beïnvloed omdat groot oppervlaktes grond vir hoëdigtheiduitbreidings opsygesit word (verder weg van die stedelike kern) in teenstelling met min of geen grond wat beoog word vir laer digtheid, wat reeds ten opsigte van die stadskern gerieflik geleë is.

Die teoretiese matriks toon derdens dat die ekonomiese stand van die stedelike gebied 'n verdere kategorie van DV is omdat dit oor stedelike sentripetale kragte kan beskik (veral deur werksgeleenthede en verbeterde lewensomstandighede) wat as trekpleister vir versnelde verstedeliking dien. Die matriks identifiseer laastens 'n ruimtelike kategorie van DV wat handel oor die spesifieke streekskonteks waarin stedelike gebiede hulself bevind. Waar die stedelike gebied in 'n streek geleë is, en hoe dit deur ander streke omring word, sal in groot

mate die vlak van DV bepaal. Tipies sou kleiner dorpe op die periferie van primate- en intermediêre stede ekonomies bevoordeel kon word, bloot op grond van die nabyheid daarvan aan groter sentra. In dié geval word die stedelike groei van laerorde- stedelike gebiede in die stedelike hiërargie bevoordeel deur geaffilieerde hoërordestede.

6. Aanbevelings

6.1 Historiese verloop

Verstedeliking is 'n wêreldwye tendens wat nie uniek aan SA is nie, maar dit is ook 'n verskynsel wat 'n wesentlike impak op die beplanning van stedelike gebiede en die vooruitbeplanning daarvan het. Wat wel uniek is in SA, is die historiese ontwikkeling van die land wat 'n geweldige impak op die verspreidingspatrone van verskillende subbevolkings gehad het en swart verstedeliking aanvanklik suksesvol vertraag het, maar later weer laat versnel het. Hierdie versnelling het die herverspreiding van die swart subbevolking op groot skaal laat plaasvind, hoofsaaklik in die vorm van instroming na stedelike gebiede. Wat die instroming egter uniek maak, is die wyse waarop dit plaasvind en dat navorsers dit as 'n proses van DV omskryf. Dit word hier aanbeveel dat daar omsigtig met die verskynsel van verstedeliking in Suid-Afrikaanse stedelike gebiede gehandel word en dat beplanners en die owerheid deeglik kennis neem van die praktiese implikasie van DV vir die ontwikkeling en instandhouding van stedelike gebiede – hetsy om agterstande uit te wis of vooruitbeplanning te onderneem (in die vorm van munisipale ROR'e).

6.2 Hedendaagse werklikhede van verstedeliking

Voortvloeiend uit bostaande word aanbeveel dat daar tydig kennis geneem moet word van die realiteit van DV in SA subbevolkings. Daar word geargumenteer dat 'n eensydige beskouing van verstedeliking negatiewe gevolge vir vooruitbeplanning meebring, met grootliks onakkurate vooruitskattings en 'n onvermoë van munisipaliteite om die behoeftes en agterstande in gemeenskappe te ondervang. Daar word gevolglik aanbeveel dat:

- a. verstedeliking nie as homogeen vir die onderskeie subbevolkings in die stedelike gebied beskou behoort te word nie. Beplanners en die owerheid moet sorg dra dat behoeftebepalings vir groei, grond vir uitbreiding, dienste en behuising, onder meer op subbevolkings gebaseer moet word, in plaas daarvan om demografie as eenvormig te beskou. 'n Eensydige beskouing gaan nie die ware beeld van bevolkingsgroei weerspieël nie, en in die meeste gevalle lei dit tot ondervoorsiening en voortdurende mislukkinge om gemeenskappe se behoeftes te ondervang (Reddy 2016:4).
- b. die spesifieke fase of subfase van DV van stedelike gebiede in die munisipaliteit waarbinne dit geleë is geïnterpreteer behoort te word. Hierdie interpretasie kan veral waardevol wees (i) om te bepaal of verstedeliking teen 'n versnelde of vertraagde tempo plaasvind en (ii) wanneer munisipale ROR'e vooruitskattings onderneem, om onder- of oorvoorsiening van grond vir toekomstige uitbreiding, behuising, grootmaat- en infrastruktuur dienste en so meer uit te skakel.
- c. aandag aan die huidige morfologie van stedelike gebiede in die munisipaliteit gegee word, veral in so verre dit die skeiding tussen stedelike gebiede met lae en hoë digtheid

aangaan. Verskeie subbevolgings in SA bevind hulself in verskillende fases en subfases van DV en daar bestaan steeds 'n duidelik waarneembare skeiding tussen die subbevolgings in terme van stedelike gebiede met lae en hoë digtheid, wat noodwendig 'n verwronge stedelike morfologie meebring. Hoewel reeds geskrapte wetgewing (*Wet op Ontwikkelingsfasilitering* 67 van 1995 en *Oorgangswet op Plaaslike Regering* 209 van 1993) gepoog het om herstruktureringbeginsels vir verwronge stedelike morfologie neer te lê, word aanbeveel dat daar met die opstel van munisipale ROR'e op herstrukturering gelet word. Veral waar die stedelike morfologie hoëdigtheid-stedelike gebiede en groot gedeeltes grond (wat toenemend hiervoor opsygesit word) verder weg van die stedelike kern toelaat, terwyl die latente vertraagde groei in laedigheid-stedelike gebiede (wat reeds gerieflik geleë is ten opsigte van die stads-kern) bykans geen uitbreiding toon nie en grond nie hiervoor opsygesit word nie.

6.3 Kompleksiteit

Die teenwoordigheid van DV, ongeag die fase daarvan in stedelike gebiede, kan dui op komplekse nuanses in ruimtelike beplanning en gevolglik deins beplanners en die owerheid dikwels hiervan weg. Paracchini, Pacini, Laurence, Jones en Per'ez-Soba (2011:79) beveel die teendeel aan, naamlik om nie 'n komplekse wêreld te probeer vereenvoudig nie, en waarsku dat die kwesbaarheid van vereenvoudiging daarin lê om die werklikheid eerder op 'n afstand te beskou en daardeur belangrike detail verlore te laat raak. Historiese gebeure, huidige tendense in verstedeliking en 'n diverse bevolkingsamestelling kan die prosesse van vooruitbeplanning oorskadu en munisipaliteite oorrumpel om haalbare en korrekte vooruitskattings te maak. Uit die navorsing in hierdie artikel word 'n teoretiese matriks van die kompleksiteit verbonde aan DV in praktiese aanwysers aangebied, wat aanbeveel word as hulpmiddel vir beplanners en die owerheid in die ondersoek van kompleksiteit in munisipaliteite tydens die opstel van munisipale ROR'e.

6.4 Teoretiese matriks as hulpmiddel

'n Teoretiese matriks is by wyse van kodering geformuleer, vanwaar die literatuur verwerk is na aanwysers wat as integraal tot DV in SA beskou word. Die teoretiese matriks kan reeds in die ontwikkelingsstadium daarvan dien as 'n geskikte riglyn om vas te stel of die verskynsels en aanwysers van DV in ruimtelikebeplanningsdirektiewe en munisipale ROR'e teenwoordig is. Op hierdie stadium beveel die navorsers aan dat die teoretiese matriks reeds as riglyn kan dien, maar nie noodwendig finaal en beslissend is nie, eerder dinamies en onderworpe aan wysigings wat met verdere navorsing, ander metodologiese ondersoeke en empiriese studies aangevul kan word. Die geselekteerde aanwysers in die matriks sou egter 'n breër toepassing kon hê as om bloot munisipale ROR'e te evalueer, veral voordat daar met die opstel van sulke ROR'e begin word, om so te bepaal of die verskynsel teenwoordig is, en in watter mate dit reeds in die stedelike gebiede van 'n bepaalde munisipaliteit vergestalt word. Dit sou ook grootliks kon bydra tot die korrekte en uitgebreide opstelling van 'n akkurate en verteenwoordigende demografiese profiel in die munisipale ROR van die munisipaliteit, soos vereis word in artikel 21 (e) van die *Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur* 16 van 2013, en verder bydra tot die korrekte ontleding van die status quo van 'n bepaalde munisipaliteit.

6.5 Ruimtelikebeplanningsdirektiewe

Uit die oorsig van heersende ruimtelikebeplanningsdirektiewe in SA, ontstaan die vraag of dit nie bloot verstedelikingstendense identifiseer nie, en nie werklik daarin slaag om die reële verstedelikingstendense aan te spreek tydens vooruitbeplanning en die opstel van munisipale ROR'e nie. Hoewel daar op nasionale vlak en in die formulering van nasionale beleid bewustheid is van die diversiteit wat, onder meer, by verstedeliking en migrasiepatrone van sub-bevolkings aanwesig is, was hierdie vraag waarskynlik rigtinggewend vir artikel 21 (e) van die *Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur* 16 van 2013, waarvolgens bevolkingsgroeiprojeksies as deel van 'n munisipale ROR vereis word. Hoewel voortspruitende riglyne vir die opstel van 'n munisipale ROR soortgelyke bevolkingsgroeiprojeksies vermeld, word die aard, opstellingsmetode (tipies gepaste bevolkingsgroeiprojeksies met behulp van bv. logaritmiëse groeiformules of die Gompertzkurwe), inhoudelike of omvattendheid daarvan nie verder omskryf nie. Dit lei daartoe dat die interpretasie van hoe projeksies moet lyk, grootliks aan die opstellers van die munisipale ROR (beplanners en die owerheid) oorgelaat word. Daar word aanbeveel dat die tersaaklike artikel van die *Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur* 16 van 2013 (en moontlike opvolgende riglyne) heroorweeg behoort te word om die huidige gefragmenteerde aard van munisipale bevolkings meer gepas te assimileer en minimumvereistes te stel sodat die interpretasie van die artikel nie bloot na gelang van die owerheid of beplanners kan wees nie.

6.6 Toepaslikheid

Hoewel die verskynsels van DV in die Suid-Afrikaanse konteks deeglik in die literatuur bespreek word, en 'n verklaring kan bied vir die unieke migrasiepatrone wat stedelike gebiede sedert 1994 tot op hede ondervind, kon aanduidings nie in die literatuur gevind word dat die aanwysers daarvan doelmatig toegepas word tydens die opstel van munisipale ROR'e nie. Dit kan enersyds toegeskryf word aan die mate van kompleksiteit daaraan verbonde, maar andersyds ook aan gebrekkige kennis oor die verskynsel by beplanners en die owerheid. Hierdie navorsing het egter nie ten doel gehad om 'n ondersoek te loods na die mate van vertrouwdheid wat rolspelers met die verskynsel het nie, maar beveel gewis aan dat dit deur verdere navorsing ondersoek behoort te word. Die gebrekkige toepassing van die verskynsel tydens die opstel van munisipale ROR'e kan moontlik ook toegeskryf word aan die feit dat dit nóg in onlangse wetgewing, nóg in riglyne vir die opstel van munisipale ROR'e benadruk word, veral tydens die ondersoek van munisipaliteite se status quo. Waar wetgewing wel byvoorbeeld gepaste bevolkingsgroeiprojeksies vereis, is dit nie spesifiek genoeg om diversiteit uit te wys nie, en vind dit na gelang van die interpretasie van die opstellers van munisipale ROR'e plaas. Daar word desnieteenstaande aanbeveel dat aandag gegee behoort te word aan die verskynsel van DV tydens die opstel van munisipale ROR'e, bloot gebaseer op die feit dat dit 'n werklikheid is en in 'n groot mate antwoorde bied vir die unieke verstedelikingstendense en gevolglike groei of teengroei wat stedelike gebiede in munisipaliteite beleef.

6.7 Toekomstige navorsing

Daar is reeds aanbeveel dat die teoretiese matriks, soos dit tans daar uitsien, bruikbaar is en van waarde kan wees vir die voorbereiding van munisipale ROR'e, maar ook dat die matriks moontlik verder uitgebrei kon word met verdere navorsing. Met die oog op navorsing wat van toepassing is op die "werklike wêreld" (Thorne 2016:14, 27) en die praktiese implementering van die matriks om hulp aan die opstellers van munisipale ROR'e te verleen, is die uitdaging

om dit aan te pas na 'n assesseringsmatriks. Hierdie aanpassing behoort beplanners en die owerheid in staat te stel om die aanwysers van DV te kan meet. Meetbare aanwysers kan moontlik hierdeur die weg baan om (i) nie slegs die verskynsel van DV in munisipale ROR'e toe te lig nie, maar (ii) ook sekere tendense te meet en te kwantifiseer, wat deurslaggewend kan wees by vooruitskattings en vooruitbeplanning van die munisipale landskap.

Erkenning

Die aanbieding van die inhoud (of dele daarvan) wat vervat is in die betrokke navorsingsartikel is moontlik gemaak deur volledige navorsingsondersteuning deur die Nasionale Navorsingstigting (NNS). Toekenningsnommer: 131694.

Menings, bevindinge en gevolgtrekkings of aanbevelings gemeld in enige publikasies wat deur die NNS-ondersteunde navorsing gegenereer word, is dié van die navorsers, en die NNS aanvaar hoegenaamd geen aanspreeklikheid in hierdie verband nie.

Bibliografie

Abel, M. 2019. Long-run effects of forced resettlement: evidence from apartheid South Africa. *The Journal of Economic History*, 79(4):915–53.

Albertyn, C. 2011. Law, gender and inequality in South Africa. *Oxford Development Studies*, 39(2):139–62.

Ali, M.J. en D. Varshney. 2012. Spatial modelling of urban growth and urban influence: approach of regional development in developing economy (India). *Journal of Urban and Regional Analysis*, 4(2):129–48.

Almalki, S. 2016. Integrating quantitative and qualitative data in mixed methods research – challenges and benefits. *Journal of Education and Learning*, 5(3):288–96.

Angel, S., J. Parent, D.L. Civco, A. Blei en D. Potere. 2011. The dimensions of global urban expansion: estimates and projections for all countries, 2000–50. *Progress in Planning*, 75(2):53–107.

Atkinson, D. 2014. Rural-urban linkages: South Africa case study. (Working Paper Series No 125. Working Group: Development with Territorial Cohesion. Territorial Cohesion for Development Program. Rimisp, Santiago, Chile). https://www.rimisp.org/wp-content/files_mf/files_mf/1421349143125_R_ULinkages_SouthAfrica_countrycasestudy_Final_edited.pdf.

- Atmore, E. 2013. Early childhood development in South Africa – progress since the end of apartheid. *International Journal of Early Years Education*, 21(2–3):152–62.
- Awumbila, M. 2017. Drivers of migration and urbanization in Africa: key trends and issues. *International Migration*, 7(8):1–9.
- Bähre, E. 2011. Liberation and redistribution: social grants, commercial insurance, and religious riches in South Africa. *Comparative Studies in Society and History*, 53(2):371–92.
- Bakker, J.D., C. Parsons en F. Rauch. 2020. Migration and urbanization in post-apartheid South Africa. *The World Bank Economic Review*, 34(2):509–32.
- Bank, L.J., D. Posel en F. Wilson (reds.). 2020. *Migrant labour after apartheid: the inside story*. Kaapstad: HSRC Press.
- Beinart, W. 2012. Beyond “homelands”: some ideas about the history of African rural areas in South Africa. *South African Historical Journal*, 64(1):5–21.
- Bellamy, G., L. Croot, A. Bush, H. Berry en A. Smith. 2010. A study to define: profound and multiple learning disabilities (PMLD). *Journal of Intellectual Disabilities*, 14(3):221–35.
- Belot, M. en S. Ederveen. 2012. Cultural barriers in migration between OECD countries. *Journal of Population Economics*, 25(3):1077–105.
- Bettencourt, L.M. en J. Lobo. 2016. Urban scaling in Europe. *Journal of The Royal Society Interface*, 13(116):1–14.
- Bluhm, R. en M. Krause. 2018. Top lights – bright cities and their contribution to economic development. *Center for Economic Studies and Info Institute*, 7411(1):1–83.
- Boustan, L.P. 2009. Was postwar suburbanization “white flight”? Evidence from the black migration. *The Quarterly Journal of Economics*, 125(1):417–43.
- Bozalek, V. 2010. The effect of institutional racism on student family circumstances: a human capabilities perspective. *South African Journal of Psychology*, 40(4):487–94.
- Brand, A., R. Anderson en H. Verhoef. 2016. Mapping censuses in South Africa: 1911 towards 2011. In Donaldson, Visser, Kemp en De Waal (reds.). 2016.
- Brand, A. en J.E. Drewes. 2019. Identification of network cities in South Africa. *GeoJournal*, 86(1):809–30.
- Brand, A.D., J.E. Drewes en M. Campbell. 2021. Differentiated outlook to portray secondary cities in South Africa. *AIMS Geosciences*, 7(3):457–77.
- Brenner, N. en C. Schmid. 2015. Towards a new epistemology of the urban? *City*, 19(2–3):151–82.

Burger, R., S. van der Berg, S. van der Walt en D. Yu. 2017. The long walk: considering the enduring spatial and racial dimensions of deprivation two decades after the fall of apartheid. *Social Indicators Research*, 130(3):1101–23.

Burian, J. (red.). 2012. *Advances in spatial planning*. Londen: InTech.

Burian, J. en V. Voženilek. 2012. Identification and analysis of urbanization and suburbanization in Olomouc region – possibilities of GIS analytical tools. In Burian (red.) 2012.

Butt, A. 2014. Developing typology of changing multi-functional regions. *Australasian Journal of Regional Studies*, 20(2):233–57.

Camlin, C.S., R.C. Snow en V. Hosegood. 2014. Gendered patterns of migration in rural South Africa. *Population, Space and Place*, 20(6):528–51.

Champion, T. 1998. The complexity of urban systems: contrasts and similarities from different regions. *Australian Development Studies Network*, 51(1):1–7.

Chaves, W.A., D. Valle, A.S. Tavares, T.Q. Morcatty en D.S. Wilcove. 2021. Impacts of rural to urban migration, urbanization, and generational change on consumption of wild animals in the Amazon. *Conservation Biology*, 35(4):1186–97.

Christiansen, E.C. 2013. Empowerment, fairness, integration: South African answers to the question of constitutional environmental rights. *Stanford Envt'l. L.J.*, 32(215):215–81.

Chugunova, N.V., T.A. Polyakova en N.V. Likhnevskaya. 2013. The development of the urban settlement system in Belgorod Oblast. *Geography and Natural Resources*, 34(1):55–60.

Clark, N.L. en W.H. Worger. 2013. *South Africa: the rise and fall of apartheid*. 2de uitgawe. Londen, New York: Routledge.

Cleary, M., J. Horsfall en M. Hayter. 2014. Qualitative research: quality results? *Journal of Advanced Nursing*, 70(4):711–3.

Cobbinah, P.B., M.O. Erdiaw-Kwasie en P. Amoateng. 2015. Africa's urbanisation: implications for sustainable development. *Cities*, 47(1):62–72.

Coetzee, C. en D. van Niekerk. 2013. Towards a disaster risk assessment methodology for communities underlain by dolomite. *Disaster Prevention and Management*, 22(4):351–65.

Cohen, L., L. Manion en K. Morrison. 2018. *Research methods in education*. 8ste uitgawe. Londen, New York: Routledge.

Crankshaw, O. 2017. Urbanisation, racial desegregation and the changing character of interracial contact. In Lefko-Everett, Govender en Foster (reds.) 2017.

Cresswell, J.W. en V.L. Plano Clark. 2018. *Designing and conducting mixed methods research*. 3de uitgawe. Thousand Oaks, Londen, New Delhi, Singapoer: SAGE.

Departement van Samewerkende Regering en Tradisionele Sake (Suid-Afrika). 2016. Integrated Urban Development Framework: a new deal for South African cities and towns. https://www.africancentreforcities.net/wp-content/uploads/2017/05/IUDF-2016_WEB-min.pdf.

Dodman, D., H. Leck, M. Rusca en S. Colenbrander. 2017. African urbanisation and urbanism: implications for risk accumulation and reduction. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 26(1):7–15.

Donaldson, R., G. Visser, J. Kemp en J. de Waal (reds.). 2016. *Conference proceedings: Centenary Conference of the Society of South African Geographers: 25–8 September 2016, Stellenbosch, Suid-Afrika*. Stellenbosch: SunMedia.

Duffett, R.G. 2017. Influence of social media marketing communications on young consumers' attitudes. *Young Consumers*, 18(1):19–39.

Dutt, A.K., A.G. Noble, F.J. Costa, S.K. Thakur, R.R. Thakur en H.S. Sharma (reds.). 2016. *Spatial diversity and dynamics in resources and urban development*. Heidelberg, Dordrecht, Londen, New York: Springer.

Edenhofer, O., R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, E. Farahani, S. Kadner, K. Seyboth, A. Adler, I. Baum, S. Brunner, P. Eickemeier, B. Kriemann, J. Savolainen, S. Schlömer, C. von Stechow, T. Zwickel en J.C. Minx (reds.). 2014. *Climate change 2014: mitigation of climate change*. Cambridge, Delhi, Kaapstad, Madrid, Meksikostad, Melbourne, New York, São Paulo, Singapoer: Cambridge University Press.

Elmqvist, T., M. Fragkias, J. Goodness, B. Güneralp, P.J. Marcotullio, R.I. McDonald, S. Parnel, M. Schewenius, M. Sendstad, K.C. Seto en C. Wilkinson (reds.). 2013. *Urbanization, biodiversity and ecosystem services: challenges and opportunities*. Heidelberg, Dordrecht, Londen, New York: Springer.

Gedik, A. 2003. Differential urbanisation in Turkey, 1955–97. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1):100–11.

Geyer, H., P. Geyer en M. Geyer. 2015. The South African functional metropolis – a synthesis. *Town and Regional Planning*, 2015(67):13–26.

Geyer, H.S. 1993. African urbanization in metropolitan South Africa – differential urbanization perspectives. *GeoJournal*, 30(3):301–8.

—. 2003. Differential urbanisation in South Africa – a further exploration. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1):89–99.

Geyer, H.S. (red.). 2009. *International handbook of urban policy, Volume 2: issues in the developed world*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.

—. 2011. *International handbook of urban policy, Volume 3: issues in the developing world*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.

Geyer, H.S., D.J. du Plessis, H.S. Geyer Jr. en A. van Eeden. 2012. Urbanisation and migration trends in South Africa: theory and policy implications. In Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) 2012.

Geyer, H.S. en T. Kontuly. 1993. A theoretical foundation for the concept of differential urbanisation. *International Regional Science Review*, 15(2):157–77.

Geyer Jr., H.S. en H.S. Geyer. 2015. Disaggregated population migration trends in South Africa between 1996 and 2011: a differential urbanisation approach. *Urban Forum*, 26(1):1–13.

—. 2016. Polarisation reversal in South Africa: How widespread is the trend? *South African Geographical Journal*, 98(2):289–307.

Geyer Jr., H.S., H.S. Geyer, D.J. du Plessis en A. van Eeden. 2012. Differential urbanisation trends in South Africa – regional and local equivalents. *Environment and Planning A*, 44(12):2940–56.

Geyer, N.P. 2018. Counterurbanization in South Africa: measuring migration significance. *Regional Science Policy & Practice*, 10(1):3–14.

Geyer, N.P. en H.S. Geyer. 2017. Counterurbanisation: South Africa in wider context. *Environment and Planning A*, 49(7):1575–93.

Gheasi, M. en P. Nijkamp. 2017. A brief overview of international migration motives and impacts, with specific reference to FDI. *Economies*, 5(3):31–41.

Goswami, A.G. en S.V. Lall. 2015. Jobs and land use within cities: a survey of theory, evidence, and policy. *Evidence, and Policy. World Bank Policy Research Working Paper*, 7453(1):1–41.

Graizbord, B., D. Mookherjee en H. Geyer. 2011. Differential urbanization: linking first and developing world experiences. In Geyer (red.) 2011.

Grigorescu, I., G. Kucsicsa en B. Mitrică. 2015. Assessing spatio-temporal dynamics of urban sprawl in the Bucharest metropolitan area over the last century. *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World*, 10(1):19–27.

Grubler A., X. Bai, T. Buettner, S. Dhakal, D. Fisk, T. Ichinose, J.E. Keirstead, G. Sammer, D. Satterthwaite, N.B. Schulz, N. Shah, J. Steinberg en H. Weisz. 2012. Urban energy systems. In Johansson, Patwardhan, Nakicenovic en Gomez-Echeverri (reds.) 2012.

Güneralp, B., S. Lwasa, H. Masundire, S. Parnell en K.C. Seto. 2017. Urbanization in Africa: challenges and opportunities for conservation. *Environmental Research Letters*, 13(1):1–8.

- Güneralp, B., R. McDonald, M. Fragkias, J. Goodness, P. Marcotullio en K. Seto. 2013. Urbanization forecasts, effects on land use, biodiversity, and ecosystem services. In Elmqvist, Fragkias, Goodness, Güneralp, Marcotullio, McDonald, Parnell, Schewenius, Sendstad, Seto en Wilkinson (reds.) 2013.
- Gwebu, T.D. 2006. Towards a theoretical exploration of the differential urbanisation model in Sub-Saharan Africa: the Botswana case. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97(4):418–33.
- . 2012. Botswana's mining path to urbanisation and poverty alleviation. *Journal of Contemporary African Studies*, 30(4):611–30.
- Hall, K. en D. Posel. 2019. Fragmenting the family? The complexity of household migration strategies in post-apartheid South Africa. *IZA Journal of Development and Migration*, 10(2):1–20.
- Halliday, J. en M. Coombes. 1995. In search of counterurbanisation: some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. *Journal of Rural Studies*, 11(4):433–46.
- Harrison, P. en A. Todes. 2015. Spatial transformations in a “loosening state”: South Africa in a comparative perspective. *Geoforum*, 61(1):148–62.
- Hart, C. 2018. *Doing a literature review: releasing the social science research imagination*. Thousand Oaks, Londen, New Delhi, Singapoer: SAGE.
- Healey, P. 2007. *Urban complexity and spatial strategies: towards a relational planning for our times*. Londen, New York: Routledge.
- Heikkilä, E. 2003. Differential urbanisation in Finland. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1):49–63.
- Heikkilä, E. en H. Kashinoro. 2009. Differential urbanization trends in Europe: the European case. In Geyer (red.) 2009.
- Huang, K., X. Li, X. Liu en K.C. Seto. 2019. Projecting global urban land expansion and heat island intensification through 2050. *Environmental Research Letters*, 14(11):1–13.
- Hussain, N.H.M. en H. Byrd. 2016. ‘Balik Kampong’: Is Malaysia facing the trends of de-urbanization? *International Journal of the Malay World and Civilisation (Iman)*, 4(1):35–43.
- Jacobs, W. en D.J. du Plessis. 2016. A spatial perspective of the patterns and characteristics of main- and substream migration to the Western Cape, South Africa. *Urban Forum*, 27(2):167–85.
- Jain, M. en M. Jehling. 2020. Urban cycle models revisited: insights for regional planning in India. *Cities*, 107(1):1–12.

- Jain, M. en A. Korzhenevych. 2019. Counter-urbanisation as the growth of small towns: Is the capital region of India prepared? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 110(2):156–72.
- Joubert, I., C. Hartell en K. Lombard. 2016. *Navorsing: 'n gids vir die beginnervorsers*. Pretoria: Van Schaik Uitgewers.
- Johansson, T.B., A. Patwardhan, N. Nakicenovic en L. Gomez-Echeverri (reds.). 2012. *Global energy assessment: toward a sustainable future*. Cambridge, Delhi, Kaapstad, Madrid, Meksikostad, Melbourne, New York, São Paulo, Singapoer: Cambridge University Press.
- Jung, K. en C.G. Threlfall. 2017. Urbanisation and its effects on bats: a global meta-analysis. In Vogit en Kingston (reds.) 2017.
- Kok, P. en M. Collinson. 2006. *Migration and urbanization in South Africa*. Pretoria: Statistics South Africa.
- Kontuly, T. en H.S. Geyer. 2003a. Introduction to special issue: testing the differential urbanisation model in developed and less developed countries. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1):3–10.
- . 2003b. Lessons learned from testing the differential urbanisation model. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1):124–8.
- Lefko-Everett, K., R. Govender en D. Foster (reds.). 2017. *Rethinking reconciliation evidence from South Africa*. Kaapstad: HSRC Press.
- Leisering, L. (red.). 2021. *One hundred years of social protection: the changing social question in Brazil, India, China and South Africa*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Lu, J. 2020. Does population heterogeneity really matter to nonprofit sector size? Revisiting Weisbrod's demand heterogeneity hypothesis. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31(5):1077–92.
- Lurie, M.N. en B.G. Williams. 2014. Migration and health in Southern Africa: 100 years and still circulating. *Health Psychology and Behavioral Medicine: an Open Access Journal*, 2(1):34–40.
- MacCallum, D., C. Babb en C. Curtis. 2019. *Doing research in urban and regional planning: lessons in practical methods*. Londen, New York: Routledge.
- Mageza-Barthel, R. 2020. Transnational choices and anti-apartheid resistance: African-Chinese movements. *Third World Quarterly*, 42(5):1087–104.
- Marais, L. en J. Cloete. 2017. The role of secondary cities in managing urbanisation in South Africa. *Development Southern Africa*, 34(2):182–95.

Mattes, R. 2012. The “born frees”: the prospects for generational change in post-apartheid South Africa. *Australian Journal of Political Science*, 47(1):133–53.

Mazza, L. en M. Bianconi. 2014. Which aims and knowledge for spatial planning? Some notes on the current state of the discipline. *Town Planning Review*, 85(4):513–31.

McGranahan, G. en G. Martine (reds.). 2014. *Urban growth in emerging economies*. Londen, New York: Routledge.

Møller, V. 2013. South African quality of life trends over three decades, 1980–2010. *Social Indicators Research*, 113(3):915–40.

Mookherjee, D., H.S. Geyer en E. Hoerauf. 2015. Dynamics of an evolving city-region in the developing world: the National Capital Region of Delhi revisited. *International Planning Studies*, 20(1–2):146–60.

Mookherjee, D. en M. Geyer. 2011. Urban growth in the national capital region of India: testing the differential urbanisation model. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 102(1):88–99.

Müller, R. 2016. *African pilgrimage: ritual travel in South Africa's Christianity of Zion*. Londen, New York: Routledge.

Muzondi, L. 2014. Urban development planning for sustainability: urbanization and informal settlements in a democratic South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(14):641–8.

Myeni, S.L. en A.E. Okem (reds.). 2020. *The political economy of government subsidised housing in South Africa*. Londen, New York: Routledge.

Nasionale Beplanningskommissie. 2012. National Development Plan 2030: our future – make it work. https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/ndp-2030-our-future-make-it-workr.pdf.

Nauman, E., M. VanLandingham en P. Anglewicz. 2016. Migration, urbanization and health. In White (red.) 2016.

Nefedova, T.G., N.E. Pokrovskii en A.I. Treivish. 2016. Urbanization, counterurbanization, and rural-urban communities facing growing horizontal mobility. *Sociological Research*, 55(3):195–210.

Nefedova, T.G., I.L. Slepukhina en I. Brade. 2016. Migration attractiveness of cities in the post-Soviet space: a case study of Russia, Ukraine, and Belarus. *Regional Research of Russia*, 6(2):131–43.

Novotná, M., J. Preis, J. Kopp en M. Bartoš. 2013. Changes in migration to rural regions in the Czech Republic: position and perspectives. *Moravian Geographical Reports*, 21(3):37–54.

Odendaal, N. en A. McCann. 2016. Spatial planning in the global south: reflections on the Cape Town spatial development framework. *International Development Planning Review*, 38(4):405–24.

Okem, A.E., S.L. Myeni, O. Mtapuri en S. Nkambule. 2020. A historicity of housing policies in apartheid South Africa. In Myeni en Okem (reds.) 2020.

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2012. *Redefining “urban”: a new way to measure metropolitan areas*. Berlyn, Tokio, Mexiko, Washington: OECD-Publishing.

Padarath, R. 2015. *SPLUMA as a tool for spatial transformation*. Braamfontein: South African Cities Network.

Palinkas, L.A., S.M. Horwitz, C.A. Green, J.P. Wisdom, N. Duan en K. Hoagwood. 2015. Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5):533–44.

Paracchini, M.L., C. Pacini, M. Laurence, M. Jones en M. Péres-soba, M. 2011. An aggregation framework to link indicators associated with multifunctional land use to the stakeholder evaluation of policy options. *Ecological Indicators*, 11(1):71–80.

Paret, M. 2015. Apartheid policing: examining the US migrant labour system through a South African lens. *Citizenship Studies*, 19(3–4):317–34.

Parnell, S. en O. Crankshaw. 2013. The politics of “race” and the transformation of the post-apartheid space economy. *Journal of Housing and the Built Environment*, 28(4):589–603.

Peteet, J. 2016. The work of comparison: Israel/Palestine and apartheid. *Anthropological Quarterly*, 89(1):247–81.

Petrișor, A.I., I. Ianoș en C. Tălângă. 2010. Land cover and use changes focused on the urbanization processes in Romania. *Environmental Engineering & Management Journal (EEMJ)*, 9(6):765–71.

Phillips, L. 2017. History of South Africa’s bantustans. In *Oxford Research Encyclopedia of African History*. <https://oxfordre.com/africanhistory/abstract/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-80> (11 November 2021 geraadpleeg).

Portes, A. en B.R. Roberts. 2005. The free-market city: Latin American urbanization in the years of the neoliberal experiment. *Studies in Comparative International Development*, 40(1):43–82.

Posel, D. 2020. Measuring labour migration after apartheid: patterns and trends. In Bank, Posel en Wilson (reds.) 2020.

Posel, D. en C. Marx. 2013. Circular migration: a view from destination households in two urban informal settlements in South Africa. *The Journal of Development Studies*, 49(6):819–31.

Putter, A. 2012. Movement, memory, transformation and transition in the city: literary representations of Johannesburg in post-apartheid South African texts. *English Academy Review*, 29(2):58–69.

Ramutsindela, M. 2017. Apartheid. In Richardson, Castree, Goodchild, Kobayashi, Liu en Marston (reds.) 2017.

Reddy, P.S. 2016. The politics of service delivery in South Africa: the local government sphere in context. *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 12(1):1–8.

Reed, H.E. 2013. Moving across boundaries: migration in South Africa, 1950–2000. *Demography*, 50(1):71–95.

Rees, P., M. Bell, M. Kupiszewski, D. Kupiszewska, P. Ueffing, A. Bernard, E. Charles-Edwards en J. Stillwell. 2017. The impact of internal migration on population redistribution: an international comparison. *Population, Space and Place*, 23(6):1–22.

Richardson, D., N. Castree, M.F. Goodchild, A.L. Kobayashi, W. Liu en R. Marston (reds.). 2017. *International encyclopedia of geography: people, the earth, environment, and technology*. Chichester: Wiley.

Rogerson, J.M. 2017. “Kicking sand in the face of apartheid”: segregated beaches in South Africa. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 35(1):93–109.

Rogerson, J.M., N. Kotze en C.M. Rogerson. 2014. Addressing South Africa’s urban challenges. *Urbani izziv*, 25(1):1–4.

Roos, V., P.S. Kolobe en N. Keating. 2014. (Re)creating community: experiences of older women forcibly relocated during apartheid. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 24(1):12–25.

Salfati, C.G., G.N. Labuschagne, A.M. Horning, M. Sorochinski en J. De Wet. 2015. South African serial homicide: offender and victim demographics and crime scene actions. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 12(1):18–43.

Šašinka, P. en J. Zvara. 2014. Institutionalization of metropolitan areas as possible solution of agglomeration externalities in the context of urbanization development in the Czech Republic. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 62(6):1451–63.

Satterthwaite, D., G. McGranahan en C. Tacoli. 2010. Urbanization and its implications for food and farming. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 365(1554):2809–20.

- Schensul, D. en P. Heller. 2011. Legacies, change and transformation in the post-apartheid city: towards an urban sociological cartography. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(1):78–109.
- Schoeman, T. 2018. The spatial influence of apartheid on the South African city. *The Geography Teacher*, 15(1):29–32.
- Seekings, J. 2010. Race, class and inequality in the South African city. *Centre for Social Science Research*, 283(1):1–20.
- Seto, K.C., S. Dhakal, A. Bigio, H. Blanco, G.C. Delgado, D. Dewar, L. Huang, A. Inaba, A. Kansal, S. Lwasa, J.E. McMahon, D.B. Müller, J. Murakami, H. Nagendra en A. Ramaswami. 2014. Human settlements, infrastructure and spatial planning. In Edenhofer, Pichs-Madruga, Sokona, Farahani, Kadner, Seyboth, Adler, Baum, Brunner, Eickemeier, Kriemann, Savolainen, Schlömer, Von Stechow, Zwickel en Minx (reds.) 2014.
- Seto, K.C., M. Fragkias, B. Güneralp en M.K. Reilly. 2011. A meta-analysis of global urban land expansion. *PLOS ONE*, 6(8):1–9.
- Sexto, F.C. 2009. Is the counterurbanization process a chaotic concept in academic literature? *Geographica Pannonica*, 13(2):53–65.
- Shutts, K., K.D. Kinzler, R.C. Katz, C. Tredoux en E.S. Spelke. 2011. Race preferences in children: insights from South Africa. *Developmental Science*, 14(6):1283–91.
- Sietchiping, R., M.J. Permezel en C. Ngomsi. 2012. Transport and mobility in sub-Saharan African cities: an overview of practices, lessons and options for improvements. *Cities*, 29(3):183–9.
- Spijkerboer, T. 2018. Legitimizing evictions in contemporary Europe and apartheid South Africa. *AmeriQuests*, 14(1):6–22.
- Steinberg, J. 2014. Policing, state power, and the transition from apartheid to democracy: a new perspective. *African Affairs*, 113(451):173–91.
- Steinbrink, M. 2010. The role of amateur football in circular migration systems in South Africa. *Africa Spectrum*, 45(2):35–60.
- Tacoli, C., G. McGranahan en O. Satterthwaite. 2015. *Urbanisation, rural-urban migration and urban poverty*. Londen: Human Settlements Group, International Institute for Environment and Development.
- Tammaru, T. 2003. Urban and rural population change in Estonia: patterns of differentiated and undifferentiated urbanisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1):112–23.
- Taylor, E., A. Butt en M. Amati. 2017. Making the blood broil: conflicts over imagined rurality in peri-urban Australia. *Planning Practice & Research*, 32(1):85–102.

Thakur, S.K. 2016. Recent studies in regional urban systems in India: trends, patterns and implications. In Dutt, Noble, Costa, Thakur, Thakur en Sharma (reds.) 2016.

Thorne, S. 2016. *Interpretive description: qualitative research for applied practice*. Londen, New York: Routledge.

Todes, A., P. Kok, M. Wentzel, J. van Zyl en C. Cross. 2010. Contemporary South African urbanization dynamics. *Urban Forum*, 21(3):331–48.

Turok, I. 2011. Deconstructing density: strategic dilemmas confronting the post-apartheid city. *Cities*, 28(5):470–7.

—. 2012. *Urbanisation and development in South Africa: economic imperatives, spatial distortions and strategic responses*. Londen: Human Settlements Group: International Institute for Environment and Development (IIED).

—. 2014. South Africa's tortured urbanisation and the complications of reconstruction. In McGranahan en Martine (reds.) 2014.

Ulriksen, M.S. 2021. A racialised social question: pension reform in apartheid South Africa. In Leisering (red.) 2021.

Van Wyk, J. 2016. Planning and Arun's (not so straight and narrow) roads. *Potchefstroomse Elektroniese Regsblad*, 19(1):1–29.

Verburg, P.H., T.C. de Nijs, J.R. van Eck, H. Visser en K. de Jong. 2004. A method to analyse neighbourhood characteristics of land use patterns. *Computers, Environment and Urban Systems*, 28(6):667–90.

Vogit, C.C. en T. Kingston (reds.). 2017. *Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world*. Heidelberg, Dordrecht, Londen, New York: Springer.

Voormalige Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming (Suid-Afrika). 2017. SDF Guidelines: Guidelines for the Development of Provincial, Regional and Municipal Spatial Development Frameworks and Precinct Plans. <http://mfma.treasury.gov.za/Documents/Forms/AllItems.aspx?RootFolder=%2FDocuments%2F08%2E%20Planning%2C%20Budgeting%20and%20Reporting%20Reforms%2FDocument%20Repository%2FPlanning%20Reforms&FolderCTID=0x0120007B806770C970904FBEB117A91BE313E6&View=%7b84CA1A01-EF8A-4DE0-8DC4-47D223CB5867%7d> (19 Julie 2023 geraadpleeg).

Voormalige Departement van Landelike Ontwikkeling en Grondhervorming en Departement van Beplanning, Monitoring en Evaluasie (Suid-Afrika). 2019. Draft National Spatial Development Framework. https://static.pmg.org.za/200120Draft_NSDF.pdf.

Watson, V. 2009. "The planned city sweeps the poor away...": urban planning and 21st century urbanisation. *Progress in Planning*, 72(3):151–93.

Wet op Plaaslike Regering: Munisipale Stelsels 32 van 2000.

Wet op Ruimtelike Beplanning en Grondgebruikbestuur 16 van 2013.

White, M.J. (red.). 2016. *International handbook of migration and population distribution*. Heidelberg, Dordrecht, Londen, New York: Springer.

Woltjer, J. 2014. A global review on peri-urban development and planning. *Journal Perencanaan Wilayah dan Kota*, 25(1):1–16.

Xiao, Y. en M. Watson. 2019. Guidance on conducting a systematic literature review. *Journal of Planning Education & Research*, 39(1):93–112.

Yuan, J., K. Beard en T.R. Johnson. 2021. A quantitative assessment of spatial patterns of socio-demographic change in coastal Maine: one process or many? *Applied Geography*, 134(1):1–13.

Zohrabi, M. 2013. Mixed method research: instruments, validity, reliability and reporting findings. *Theory & Practice in Language Studies*, 3(2):254–62.

Zwysen, W. 2019. Different patterns of labor market integration by migration motivation in Europe: the role of host country human capital. *International Migration Review*, 53(1):59–89.